

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Кафедра педагогіки і психології

Пояснювальна записка

до дипломної роботи спеціаліста

на тему: Елементи угорських традицій в угорських народних піснях у
початкових класах.

Виконала: студентка V-го курсу,
напряму підготовки (спеціальності)
0101 Педагогічна освіта
7.01010201 Початкова освіта
Гон. М. А.
Керівник: Балог Л. І.
Рецензент:

Берегово – 2015 р.

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Pedagógia és Pszichológia Tanszék

Hon Melinda

Hagyományaink megjelenése a magyar népdalok szövegében az alsó tagozaton.

Diplomadolgozat

Témavezető:
Balogh Livia
Recenzens:

Beregszász – 2015

Tartalomjegyzék

Bevezető	5
I. 1. A diplomadolgozat célja, feladata, módszere, hipotézis.....	7
2. A felhasznált szakirodalom áttekintése.....	8
II. 1. A magyar folklór.....	10
2. A folklórkutatás fejlődésének fő szakaszai.....	11
3. A gyermekfolklór.....	14
III. A magyar népdalkutatás története.....	15
1. A népdalok gyökerei a népi kultúrában.....	18
2. A népdal felfedezése.....	20
3. A népi kultúrák jellemző sajátosságai.....	25
4. A népdal élete.....	26
IV. A népi hagyományaink.....	30
1. Népszokások, jeles napok szeptembertől decemberig.....	32
2. Szent Mihály hava.....	36
3. Mindenszentek hava.....	37
4. Szent András hava.....	38
V. A magyar népdalok gyermeki lélekre gyakorolt hatása.....	40
1. Az ének-zene tanítás célja és feladata.....	41
2. Az első osztály ének-zene tanterve a kárpátaljai magyar iskolák alsó osztályai részére.....	47
3. A második osztály tanterve és értékelése.....	51
4. A harmadik osztály tanterve és értékelése.....	54
5. A negyedik osztály tanterve és értékelése.....	57
6. A zenei műfajok betanításának módszere alsó tagozaton.....	59
7. A tanító felkészülése az ének-zene órákra.....	62
8. A kárpátaljai magyar iskolák alsó tagozatának népdalkincse a tanterv alapján.....	62
Összegzés.....	66
Ukrán nyelvű összegzés (Резюме).....	68
Felhasznált irodalom jegyzéke.....	70
Melléklet.....	71

Зміст

Вступ.....	5
I. 1 Мета, завдання, методика теорія дипломної роботи.....	7
2. Перегляд використаної літератури.....	8
II. 1 Угорський фольклор.....	10
2. Головні етапи фольклорного дослідження.....	11
3. Дитячий фольклор.....	14
III. Історія дослідження угорських народних пісень.....	15
1. Корінь народних пісень у народній культурі.....	18
2. Виникнення народних пісень.....	20
3. Характерні рисинародних культур.....	25
4. Народні пісні в його житті.....	26
IV. Народні традиції.....	30
1. Народні звичаї, видатні днів від вересня до грудня.....	32
2. Місяць Святого Михаїла.....	36
3. Місяць Всі Святі.....	37
4. Місяць Святого Андрія.....	38
V. Сприяння угорських народних пісень на дитячі душі.....	40
1. Мета і завдання при вивченні музичного мистецтва.....	41
2. Програма з музичного мистецтва в закарпатських угорських школах для першого класу.....	47
3. Аналіз навчальної програми у другому класі.....	51
4. Аналіз навчальної програми у третьому класі.....	54
5. Аналіз навчальної програми у четвертому класі.....	57
6. Методика навчання музичних жанрів у початкових класів.....	59
7. Підготовка вчителя до уроку музичного мистецтва.....	62
8. Скарб народних пісень у закарпатських угорських школах на підставі програми.....	62
Резюме (угорський).....	66
Резюме (український).....	68
Використана література.....	70
Додаток.....	72

Bevezetés

Korunk legfontosabb kérdése, hogy tudják-e a gyermekeink milyen népi hagyományaink vannak, mi az, ami megkülönböztet bennünket más népektől. Ez az ismeretanyag, amely vidékünkhöz köti őket. Vajon megélik-e otthonaikban vagy környezetükben, tudatosul-e életvitelükben? A világ rohamos fejlődése elvonja gyermekeink figyelmét a régi szokások értékéről. Sokszor más kultúrákból vesznek át szokásokat, mert azok érdekesebbnek, értékesebbnek tűnnek sajátjaiknál. A globalizáció kulturális hatásai megváltoztatják a fiatalok érdeklődési körét. Érdekesebb számukra a mobiltelefonra letöltött játékok vagy az interneten fellelhető filmek, videók nézése. Ezáltal eltűnni látszik a népi játékok, népdalaink tövábbélése, a fennmaradt hagyományok gyakorlása. Az iskoláknak ezért fő feladatai közé tartozik az identitástudat megőrzése, hagyományok felelevenítése különböző rendezvényeken. Fontos tehát, hogy felhívjuk gyermekeink figyelmét saját hagyományaik értékeire, kultúrájuk gazdagságára, kialakítsuk bennük a tudatos hagyományápolásra való igényt. Vallom, hogy a néphagyomány bizonyos elemeinek minden iskolában helye van.

A hagyományoknak életünkben fontos szerepe van. Szüleinktől, nagyszüleinktől, környezetünktől olyan értékeket kapunk, amelyek megőrzése, továbbadása mindannyiunk feladata. Lehetnek ezek családi értékek, hagyományok, de vonatkozhatnak egy nagyobb közösségre, egy településre, vagy akár egy egész nemzetiségre is. A hagyomány a történelem folyamán kialakult értékek összessége, mely a fejlődés folyamán szüntelenül összekapcsolódik a megújulással. Ez azt jelenti, hogy az újítás mindig a hagyományokra támaszkodva szakít a hagyományok egy részével, és mihelyt újjá születik, maga is hagyományt alkot.

A hagyományokban élő kultúra számos olyan elemet őriz, melyből vissza tudunk következtetni elődeink életmódjára, mindennapjaira, mentalitására. Sokan, dekadens, elmaradott világot látnak hagyományainkban. Megcsontosodott, megkövült, furcsa szokásokra gondolnak, amelyek csak terhet jelentenek. Az egész "modern" kor fő törekvése régóta az, hogy ezektől megszabaduljunk, és ez a törekvés különösen felgyorsult a huszadik század második felében, amikor is minden egymást követő nemzedék számára szinte kötelezővé vált, hogy megszabaduljon az összes régi dologtól, már az előző generáció szokásaitól, hagyományosan kialakult dolgaitól is. Az elmúlt évek nemzetpolitikájának köszönhetően azonban, újra központi szerepet kapnak hagyományaink, népi szokásaink. A helyi és nemzeti értékek feltárása, gyűjtése a Hungarikumtörvény megalkotásával jogi státuszt kapott. Az egész magyar nyelvterületen értékek után kutatnak, és ezen adatok lesznek azok, amelyek nemzeti értékeinket megtestesítik.

Minden népnek ugyanolyan folklórműfajai vannak. Azok szövege azonban a legmélyebben őrzi nemzetek eltérő szokásvilágát, hagyományrendszerét. A folklór korunk legdivatosabb nemzetközi kifejezései közé tartozik, ám jóval többen használják, mint ahányan tisztában vannak eredetével, jelentésével és ennek változásaival. E névvel találkozhatunk művészeti irányzatok és áramlatok, tudományos intézetek, egyetemi tanársékek, könyvek és szakfolyóiratok, társadalmi szervezetek és művészeti együttesek címében egyaránt. Nagyon is sokfélét akarnak vele kifejezni. Műfaját tekintve igen sokrétű. Az elsődleges folklorkotásként a népdalokat szoktuk emlegetni, mivel azok kettős műfajúak, egyszere zeneiek és szövegük révén is külön értékelhetőek, elemezhetőek.

A "népdal" 18. század végi, 19. század eleji jelentése még igen távol áll mai értelmezésünktől. A különböző elnevezésekből illetve e költészetnek három meghatározó jegye van: nemzeti, régies és a köznévp által ismert. Az anyagfeltárással egyidejűleg megfogalmazott népdal- meghatározások kezdeti bizonytalanságait az is jelzi, hogy a kutatók (elsősorban irodalmárok és esztéták) a "mi a népdal?" kérdésre a "milyen a népdal?" kifejezéssel válaszolnak. Definícióikban gyakran az az elgondolás helyet kap, hogy milyen szerepet szánunk a népdaloknak a nemzeti kultúrákban: hogy az őseinek és romlatlannak vélt népköltészettől remélik a nemzeti nyelv és irodalom megújulását.

A népi kultúrának talán a legnagyobb érdeklődést és figyelmet kiváltó területe a dal, a tánc, a zene világa. Természetes, hiszen a legrégebbi sajátja minden népnek, időtlen idők óta velünk él, egy-egy dallamban, motívumban gyakran évezredek emlékeit őrzzük. Nem csoda hát, ha a népdalok és a népzene kincsesbányául szolgál az irodalmat, a nyelvet, a zenét megújítani akaró írók, költők, zeneszerzők számára. Hosszan sorolhatnók a legjelesebbek vallomásait, miként gazdagodtak a népdal megismerésével és szeretetével, de néhány példa is elegendő ennek bizonyítására.

Az ének-zene tanítás célja az általános iskolában a világ esztétikai birtokba vétele lehetőségeinek megalapozása a zene sajátos eszközeivel. Mint a művészeti nevelési tárgyak egyike, a tanulmányi idő alatt arra törekszik, hogy rámutasson az ember és művészet, ember és zene kapcsolatára, s ezt a kapcsolatot aktív tevékenységi formákban munkálja ki.

Kárpátalján a magyar tannyelvű iskolák számára 1945-től nem képeztek zenei nevelőket, oktatókat, ének-zene tanárokat. A gyerekek zenei nevelése az osztálytanítókra, tanítóknak alkalmazott tehetséges érettségizett fiatalokra hárult, akik a legnehezebb időkben vállalták ezt a feladatot az óvodákban és iskolákban.

I.1. A diplomadolgozat célja, feladata, módszere, hipotézis

A diplomadolgozat témája, hagyományaink megjelenése a magyar népdalok szövegében az alsó tagozaton. Azért választottam ezt a témát, mert nagyon kíváncsi vagyok a magyar nép szokásaira, hagyományaira, amelyeket a magyar népdalok rejtenek szövegeikkel, üzeneteikkel. A foglalkozásomra való tekintettel fontosnak tartom, hogy az alsó tagozaton tanult népdalok szövegeit kutassam. Szeretném elmagyarázni a tanulóknak a népdalok eredetét, üzenetét. Ezek az információk nagy segítségemre lesznek az évek folyamán, mivel az egyik kedvenc tantárgyam az ének-zene. Szeretem, ahogy a tanulók érdeklődéssel hallgatják a bemutatott dalocskát és nagyon kíváncsiak az eredetére, történelmére és a népdalokhoz kapcsolódó játékok eljátszását is nagyon kedvelik. Ezzel felkelhető a figyelmük a népi hagyományok fontosságára.

Az írásának célja, hogy megismerhessem a magyar népdalok üzenetét, ezáltal szokásait, amelyek minden iskolai esemény során színre kerülnek. Alak, külső megjelenési forma; szokás, viselkedés, magatartás. Események alatt értem a szüret, a fonás, a hántás, az ünnepek és egyéb események megjelenését. A céljaim között szerepel, hogy felkutassam azokat a magyar népdalokat, amelyek szerepelnek a tantervekben, melyet Fring Erzsébet szerkesztett a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák részére és az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által kiadott ének-zene tanterv. A dalok felkutatása során azt figyelem meg, hogy milyen gyakorisággal fordulnak elő őszi népszokásokról, hagyományokról szóló népdalok. Ennek tükrében az 1-4 osztály tantervében a gyermekdalok szerepelnek többségben, amelyek játékokra sarkalják a kisiskolásokat.

A hipotézisem az, hogy valójában fellelhetőek az őszi népszokásokról szóló népdalok, azoknak megfelelő üzenete a gyerekek és a társadalom számára. A feltevéseim szerint az iskolai tanterv figyelmet fordít a hagyományok megtartására az énekek által. Az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által kiadott ének-zene tanterv fontosnak tartja a magyarság hagyományait, szokásait. Kutatásom eredményei cáfolni, vagy alátámasztani fogják mindezeket.

Énekórán a magyar népdalok, mondókák, énekes játékok megismerésére és megszerettetésére adódik lehetőség. Nem a száraz dallam- és szövegtanítással érhető el igazán jó eredmény, hanem a dalok mögött rejlő tartalmat is meg kell világítani. Rajz- és technikaórán, bár erre a tantervben nincs lehetőség, a helyi népművészet elemeivel, hagyományos technikával készült tárgyak készítésével lehetne foglalkoznunk. De itt sem csak az esztétikusan kivitelezett végtermék a fontos, hanem a mögötte álló tartalom is. Ne idegenkedjen a tanár a település híres szövő- és hímző- asszonyait, fafaragóit, tojásfestőit

meghívni egy-egy órára, hiszen az eredeti élmény alapján megszerzett tudás semmihez sem mérhető. S a faluközösség kiemelkedő specialistájának magyarázata nem "iskolaszagú", hiszen azok emlékek, s közülük való emberek mondják. Így könnyebb megjegyezni a népdalok szövegeit, dallamát és eredetét. A hozzá fűzött történetek által emlékezetessé válik a falu énekei. De akár a tojásfestés mintáit is jobban bemutatja az idős „nénikét”, aki számtalan hímet színeztet.

2. A felhasznált szakirodalom áttekintése

Dolgozatom készítésében a témában fellelhető szakirodalmat, és az interneten fellelhető forrásokat használtam fel.

Kósa László és Szemerényi Ágnes „*Apáról fiúra*” című könyvében a népdalok kialakulásáról használtam fel szakirodalmat, ahol arról bizonyosodtam meg, hogy a népi kultúrának talán a legnagyobb érdeklődést és figyelmet kiváltó területe a dal, a tánc, a zene világa. Természetes, hiszen a legrégebbi sajátja minden népnek, időtlen idők óta velünk él, egy-egy dallamban, motívumban gyakran évezredes emlékeket őrzünk. Nem csoda hát, ha a népdalok és a népzene kincseshányául szolgál az irodalmat, a nyelvet, a zenét megújítani akaró írók, költők, zeneszerzők számára. Hosszan sorolhatnók a legjelesebbek vallomásait, miként gazdagodtak a népdal megismerésével és szeretetével.

A szakirodalom áttekintése során A magyar népköltészet könyvből megtudtam, hogy „mi a népdal”, melyből kiderült, hogy a “népdal” 18. század végi, 19. század eleji jelentése még igen távol áll mai értelmezésünktől. A elnevezésekből illetve e költészetnek három meghatározó jegye van: nemzeti, régies és a köznévv által ismert. Az anyagfeltárással egyidejűleg megfogalmazott népdal- meghatározások kezdeti bizonytalanságait az is jelzi, hogy a kutatók (elsősorban irodalmárok és esztéták) a “mi a népdal?” kérdésre a “milyen a népdal?” kifejezéssel válaszolnak. Definícióikban gyakran az az elgondolás helyet kap, hogy milyen szerepet szánunk a népdaloknak a nemzeti kultúrákban: hogy az őseinek és romlatlannak vélt népköltészettől remélik a nemzeti nyelv és irodalom megújulását.

Továbbá megismerkedtem Manga János “*Magyar népdalok, népi hangszerek*” könyvével, ahol a népdal felfedezését tekintetem át. A XIX. század elején, 1813-ban, mintegy 360 dallammal elkészül Pálóczi Horváth Ádám „Ó és Új, mint egy ötfélszáz énekek” című kéziratos gyűjteménye. Azonban — amint Kodály Zoltán írja — ő még nem népdalgyűjtő, csak a maga dalismeretét akarja írásba foglalni. Gyűjteményében éppúgy találunk régi népdalt, újabb műdalt, idegen dalt, egyházi éneket, mint saját szerzeményt. Gyűjteménye fogyatékoságai ellenére is a népdal- gyűjtés egyik ősforrásává vált. Élesztette azt a tüzet,

amelynek lángjai a magyar élet mezején egyre gyakrabban fellobbantak.

Barta Elek, Dömötör Tekla “ *A magyar folklór*” című könyvéből olvastam a folklórról, hogy A folklór korunk legdivatosabb nemzetközi kifejezései közé tartozik, ám jóval többen használják, mint ahányan tisztában vannak eredetével, jelentésével és ennek változásaival. E névvel találkozhatunk művészeti irányzatok és áramlatok, tudományos intézetek, egyetemi tanszékek, könyvek és szakfolyóiratok, társadalmi szervezetek és művészeti együttesek címében egyaránt. Nagyon is sokfélét akarnak vele kifejezni.

Kész Margit „*A hagyományörzés lehetőségei az oktatásban*” című munkáját olvasgatva, azt tapasztaltam, hogy leírásában azt vizsgálja, hogy az óvodában és az iskolában hogyan valósítható meg a hagyományok, népszokások megismertetése.

Pécsi Géza “ *Kulcs a muzsikához*” című könyvéből megtudtam, hogy a néprajz két nagy csoportba foglalja a népszokásokat. Ez az ősi hiedelmekhez, vallási és világi eseményekhez kapcsolódó ünnepi alkalmak cselekvésrendje.

II. 1. A magyar folklór

A folklór korunk legdivatosabb nemzetközi kifejezései közé tartozik, ám jóval többen használják, mint ahányan tisztában vannak eredetével, jelentésével és ennek változásaival. E névvel találkozhatunk művészeti irányzatok és áramlatok, tudományos intézetek, egyetemi tanszékek, könyvek és szakfolyóiratok, társadalmi szervezetek és művészeti együttesek címében egyaránt. Nagyon is sokfélét akarnak vele kifejezni.

A folk-lore szó szerinti fordításban a nép tudását jelenti, s megalkotója ide értette a szájhagyomány útján terjedő népköltészeti alkotásokat éppúgy, mint a különféle hiedelmeket, szokásokat, zenét, táncot is. A folklór jelentése idők folyamán (országoktól, nyelvektől is függően) hol szűkült, hol tágult. A magyar (és általában a közép-európai) gyakorlat folklóron voltaképpen Thoms értelemben a nép szellemi műveltségét érti. Mindamellet, ha az ember végigmegy Budapesten a Váci utcán, akkor számtalan népművészeti bolt bejárata fölött látja a „folklór” feliratot. Hasonló a helyzet más európai nagyvárosokkal is, ami azt jelenti, hogy a folklórnak mára kialakult egy, a rosszul értelmezett „népművészet”-nek megfelelő jelentése is. Ahogy arra Alan Dundes, nemrég elhunyt amerikai folklorista rámutatott (és érvényes ez térségünkre is), a folklórnak napjainkban egy pejoratív, a maradisággal azonos jelentésű, mintegy a tudomány ellenpólusaként felfogott értelmezése is teret hódít.

Mivel a folklóralkotásokat jellemző vonások között előkelő hely illeti meg azt, hogy szerzőjük (általában) ismeretlen, valamint azt, hogy változatokban élnek és közösségi jellegűek, szólni kell itt egy másik, hasonló tövű kifejezésről, mégpedig a folklorizálódásról (magyarán: népivé válásról). Ez azt jelenti, hogy bizonyos korokban bizonyos költők versei oly népszerűekké váltak a szélesebb néprétegek körében is, hogy azokat a nép a magáénak tudva énekelte. Ezek a folklorizálódott költői művek a folklóralkotások törvényszerűségeit követve éltek tovább: szerzőjük neve elfelejtődött, variánsaik (változataik) alakultak ki, és teljesen közösségi jellegű produktumokká váltak. A folklorizáció végterméke tehát folklórjelenség. A folklorizálódás az egészen modern műfajok, így a popzene területén is tetten érhető. Noha magának a popzenének a műfaji besorolása is kérdéses (van, aki a popdalokat eleve a népdalokkal állítja párhuzamba), ám ha egy popdalt műdalként definiálunk, akkor ezek egy része akár „népivé” is válhat, azaz folklorizálódhat. Mások mellett a Locomotív GT nagy sikerű produkciója, a Noked írom a dalt kezdetű „Presser-nóta” jó példa erre, hiszen generációk ismerik, s éneklük tábortűz mellett, lakodalmakban egyaránt. Példáinkat természetesen folytathatnánk [22:16].

A (népi) kultúra fentebb érintett szeleteivel foglalkozó tudományzakot a folklór alapszóból képezve, folklorisztika néven ismerjük. Igaz, már Thoms említett tanulmánya is

abból a célból született, hogy az angol nemzeti kultúra régies elemeinek a megőrzésére figyelmeztessen, gyakorlatilag mégis a német romantika (elsősorban Herder, majd a Grimm-fivérek) hatására kezdték térségünkben a régít a népivel, a népit pedig a nemzetivel azonosítani, s így módon a népi kultúra egyes jelenségei (főleg a népköltészet, zene, tánc, viselet stb.) a nemzeti önazonosságtudat legfontosabb pilléreivé váltak. Szinte ezzel párhuzamosan, a népi kultúra, illetve a folklór felfedezésének első szakaszában indul hosszú és kanyargós útjára egy másik kifejezés, a folklorizmus. Ezen a folklór egyes jelenségeinek, ismérveinek más közegbe, az ún. magas művészetbe való átültetése értendő. Szokás beszélni folklorizmusról a zenében, folklorizmusról a képzőművészetben, folklorizmusról az irodalomban... Ez utóbbit irodalmi népiesség formában is használjuk, s 19. századi jelentős kelet-közép-európai képviselői a szlovák Pavol Dobšinský, a cseh Božena Němcová, a román Ion Creanga, a bolgár Christo Botev és Ivan Vasov. A magyar irodalmi népiesség, az általános európai áramlatokba kapcsolódva, voltaképpen a népköltészet felfedezésével párhuzamosan (egymást kölcsönösen megtermékenyítve) alakult ki. Miközben a népköltészeti gyűjtéseket is szorgalmazta, az akkoriban megjelent gyűjteményekből is táplálkozott. A korszak költői, Faludi Ferentől Kisfaludy Károlyon át Petőfiig, Czuczor Gergelyig, szinte mindannyian írtak népies költeményeket, „mű népdalokat” (általában aztán ezek folklorizálódtak, ezeket énekelte a nép sajátjaként). Maguk az egyes alkotások csak formailag emlékeztetnek a népköltészeti alkotásokra (elveszítik például a népköltészet egyik jellemző sajátosságát és nem variálódnak tovább). A 19. századi folklorizmushoz rendkívül erős társadalmi és nemzeti küldetéstudat járul. Petőfi Arany Jánoshoz intézett szavai a korszak folklorizmusának mottójaként is felfoghatóak: „Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék...” [<http://folkradio.hu/hir/3161>].

2. A folklórkutatás fejlődésének fő szakaszai

Mivel kezdeti szinkretizmus időszakában közvetlen kapcsolat volt mindenfajta emberi tevékenységek között, a tagolatlan egységből következően nem adhatunk időbeli elsőséget például zenének vagy beszédnek, a művészeteken belül pedig az egyes műfajoknak, inkább az egymásmellettség, az egyidejűség valószínűsíthető. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a későbbiek folyamán minden egyes művészeti ág és mű nem például az etika líra, dráma vagy műfaj, mint a mítosz, mese, monda, stb. egy időben, egyszerre különült el és vált önállóvá.

Ezen az említett közművészeti fokon a ma élő és ismert legkezdetibb társadalmak is túljutottak, de művészetük még sokat megőrzött a történelmi elő időkből, szinte még „mindenes” szerepet tölti be. A lét anyagi oldalának szegényességével szemben áll a művészeti meglepő gazdasága, tág tere nyílik a képzeletnek. A szövegnek nem feltétlenül kell értelmet hordoznia, alkalomszerűsége, ritmikus megszervezettsége azonban „kötelező” [22:19].

A művészetek, továbbá az egyes művészeti ágak és a műfajok előbb formálódtak ki a széles néprétegek körében, és csak később, a társadalmi munkamegosztás révén, tehát az osztálytársadalmak időszakában jöhettek létre a hivatásos művészetek.

Az osztály nélküli társadalmak művészete még közvetlen kapcsolatban van a termeléssel, az esztétikai megismerés elsődleges forrásával. A termelésben beállott változások csak közvetve, a társadalmon keresztül tükröződnek a népművészetben, népköltészetben. A társadalmi tudat kívülről, közvetve és áttételesen, továbbá bizonyos megkésettiséggel fejezi ki az ember önállósodásának lassú folyamatát.

E fokon sem tarthatunk azonban minden tudatformát eleve művészetnek: a valóság esztétikai felfogásától és az elemi művészeti ismeretektől hosszú még az út a megformált és az általánosításig is eljutó alkotásig.

Számos művészet előtti forma nem több, mint a nyers valóság egyszerű, közvetlen áttétele, amelynek szerkezete laza és esetleges, nem árul el művészi képzeletet és formai rendet.

E kezdeti alkotásfolyamat nincs mindig korszakhoz kötve, voltaképpen örökös, bár mind magasabb és magasabb szinten ismétlődik meg. A művészet felé vivő utat minden kor minden népének, költészeté valamennyi műfajának, sőt alkotásának is végig kell járnia. Nagy segítségre van azonban a már kialakult költői repertoár és műfaji szerkezet, továbbá a közhelyek és más dallam- és szövegformák, melyek az alkotásfolyamatot egyszerűsítik, könnyítik és lényegében változatossá teszik.

A folklór történetét általánosságban a művészi ábrázolásmód változásai, továbbá egyes műfajok, típusok, alkotások és formák keletkezése és eltűnése jellemzik. Mindezeket ma még csak megközelítőleg tudjuk a társadalmi fejlődéssel összekapcsolni.

Kezdetibb szakaszoknak nem feltétlenül a szegényesebb művészi formák a megfelelői, hiszen ekkor még nincs jelen a hivatásos művészet. Újabb korokban viszont a társadalmi fejlődés felfelé ívelésének korántsem felel meg egyértelműen a szóbeli művészet hasonló kiteljesedése, a néptömegek társadalmi mozgása ekkor már a hivatásos irodalom síkján is jelentkezhet. A két művészet egymásmellettiége óta pedig mindig jelen vannak az átmeneti

formák is [22:19].

E lassiloll felvételhez hasonlóan fejlődő, egymásba folytonosan átjátszó és bonyolult kölcsönhatások eredőjeként alakuló népművészet-népköltészet a maga korában jól kielégítette a néptömegek igényeit, ha utóbb már a valóság egészét nem is tudta átfogni. Mindenki számára érthető és élvezhető képekben, változó és változatos formák segítségével, viszonylag egyszerű eszközökkel fejezte ki - adott fejlettségi fokon - ember és ember, ember és természet sokoldalú kapcsolatát.

Tematikai szempontból az őskor elmúltával háttérbe szorult a munkaeszközök, a társadalmi rend, az istenek és szokások slb. eredetét magyarázó folklór, a továbbiakban pedig a nemzetségi társadalom eltűnésével a nemzetségi epika; majd a gépesítéssel a kézi munkaeszközökre, kétkezi munkákra vonatkozó költészet szorul háttérbe; új félnépi műfajok is alakulnak, de a szórakoztató műfajok szerepét mind modernebb formák (zene, könyv, rádió, tv, stb.) veszik át.

A népművészet -népköltészet fejlődése során az egyes művészeti ágak (zene, tánc, költészet stb.) és ezen belül a műnemek (líra, dráma, epika), illetve műfajok (mítosz, mese, hősiéne stb.) elkülönülése és önálló fejlődése nem szorítható szűk időbeli határok közé, hanem társadalmanként, népenként más és más időszakokra eshet. Ezek nem is feltétlenül fejlődnek ki mindenütt, bár a társadalmi fejlődés és ennek megfelelően a művészeti fejlődés is eléggé tipikus és jól követhető.

A különböző műfajok létének feltételei nagyjából azonosak, így jelentkezésük és eltűnésük (vagy átalakulásuk) is a társadalmi fejlődés törvényszerűen jelentkező fokához (pl. a nemzetségi epika, az újkori népballada stb.) köthető. Itt is érvényes azonban a folklórnak a fa évgyűrűihez hasonló rendszere: korábban és később kialakult műnemek, műfajok és formák így adott időpontban és közösségen belül „békésen” élhetnek egymás mellett, ha nem is mindig azonos alkalmak, és főként kisebb közösségek keretében.

A műfajok sorsa egyébként sem azonos a népköltészet egészével, számolhatunk műfaji különfejlődéssel is, a hivatásos művészetek pedig újra és újra módosítják a kialakult összképet.

A népművészetben-népköltészetben sejtyszerűen sok olyan irányzat megvan, mely később magasabb szinten jelentkezik a hivatásos művészetekben, de a kettő közé nem tehetünk mégsem egyenlőségjelet.

E csak vázlatosan bemutatott folyamat számos konkrét formát ölthet, így egyes népek viszonylatában több évezredes, sőt egyetlen népen belül is több évszázados különbségek állíthatók elő [22: 20].

3. A gyermekfolklór

A gyermekfolklór a gyermekek által ismert vagy számukra alkotott folklórjelenségek összessége. Azokat a különféle eredetű és rendeltetésű hagyományokat értjük rajta, amelyek a kiskorúak körében élnek. Katona Imre osztályozása szerint a hagyományok a felnőttek gyermekeknek szóló alkotásai és a gyermekek által az idősebbektől átvett és a gyermekek körében keletkezett és fenntartott hagyományok.

A gyermekfolklór jellemző sajátossága, hogy folklórja nemzetközibb jellegű, mint a felnőtteké. A gyermektársadalom nyitottságának köszönhetően gyorsabban fogad be hatásokat. Ugyanakkor ez a közösség nem tud a felnőtt társadalom fejlődésével lépést tartani, ezért folklórja régiesebb, hagyományosabb, mint a felnőtteké. Így őrződtek meg archaikus elemek ezekben az alkotásokban.

A gyermekfolklórban az egyes művészeti ágak még nem különülnek el teljesen, a szöveg-dallam-cselekmény szerves egységet alkot. Összművészeti, ezen belül ösköltészeti jellegű, könnyen párhuzamba állítható a természeti népek folklórával is.

A gyermekfolklór fő tartalma a játék, melyhez szorosan kapcsolódik a társadalmi életbe és a hagyományokba való belenevelődés. A játék gyermekek útja annak a világnak a megismeréséhez, amelyben most élnek, és amelyet továbbalakítani hivatottak - vallja Gorkij. A gyermekjáték ezért nemcsak a szórakozás, hanem a nevelés és a nevelődés eszköze is, amely magatartásmintákkal szolgál, és elősegíti a családi-társadalmi közösségbe való beilleszkedést is.

Lázár Katalin szerint a népi gyermekjátékot kialakulása különbözteti meg más játékoktól. Akárcsak a többi folklóralkotás, a népi játékok is évszázadok alatt formálódtak olyanná, amilyenek ma ismerjük őket. Lélektani (az egyénre gyakorolt hatása) és társadalmi szerepe (társadalmi kapcsolatok alakulására gyakorolt hatása) azonban ma is változatlan [10:111-113].

III. A magyar népdalkutatás története

A népdal 18. század végi, 19. század eleji jelentése még igen távol áll mai értelmezésünktől. A különböző elnevezésekből illetve e költészetnek három meghatározó jegye van: nemzeti, régies és a köznévi által ismert. Az anyagfeltárással egyidejűleg megfogalmazott népdal- meghatározások kezdeti bizonytalanságait az is jelzi, hogy a kutatók (elsősorban irodalmárok és esztéták) a “mi a népdal?” kérdésre a “milyen a népdal?” kifejezéssel válaszolnak. Definícióikban gyakran az az elgondolás helyet kap, hogy milyen szerepet szánunk a népdaloknak a nemzeti kultúrákban: hogy az őseinek és romlatlannak vélt népköltésztől remélik a nemzeti nyelv és irodalom megújulását.

“A magyaros a parasztitól, a népig a népszerűtől, illetve a műköltőtől ebben a korban még nem válik el, népdalom, népköltészetem még a nemzeti hagyományok körében tartozó mindenfajta művet értenek, minősítésükben osztályszempontok még nem szerepelnek...Összefügg minezzel, hogy a 18. században nem annyira az esztétikai értéket látják és keresik a népköltészetben, mint inkább a magyarnyelvűség dokumentumait, a magyar nyelv művészetére alkalmasságára bizonyosságát.” [11: 414].

Ennek ellenére a népdalok első esztétikai szempontú minősítései nem voltak kedvezőek. A tudós irodalmárok és kiadók a választékosabbnak tartott irodalomhoz hasonlítva “faragatlannak”, „ízetlennek” tartják, ezért publikálás előtt ki is javítgatják a magyar népdalokat. Ezzel a lebecsülő véleménnyel először Kiss János - Kazinczy egyik tanítványa - száll szembe *A köznépi dalokról és regékről* írott, 1819-ben megjelent tanulmányában. Kiss János elfogulatlanul szembesíti a népköltészeti alkotásokat a műköltőiekkel, esztétikai értékük mellett pedig azzal érvel: lehetetlen, hogy valami nagy sokaságnak megfeleljen, ha nem alkalmas a gyönyörködtetésre.

Erdélyi János, a magyar népköltészet-kutatás első rangos képviselője, az első magyar - nyelvű népköltési gyűjtemény szerkesztője és kiadója, több tanulmányában is foglalkozott a magyar népköltészet meghatározásával és jellemzésével [11: 415].

Hegelianus műveltségének és a korszellemnek megfelelően a népköltészetet ő is azonosította a nemzeti költészettel, pontosabban a népköltészetet a nemzeti költészet legrégebbi változatának tekintette, amely akkor született, amikor még az egész nemzet egységes kultúrájú és azonos gondolkodású, társadalmi különbségek nélkül élő család volt. A maga korában általános népköltészet-irodalom szembeállítás mellett ő még egy új költészetfajtát is meghatároz, az ún. „természeti költészet”-et. Ez a költészet általában dallal, tánccal együtt létezik, de semmiféle esztétikai értéke nincs, tehát nem tartozik a repköltészethez, hiszen a népköltészet alatt, józanon csak olyan költészet érthető, mely mindamellett, hogy iskolázatlan

tömegeből támadott, megüti a műbecsi értéket. Ezzel szemben: „Úgy tetszik a természeti költészet mindig megmarad, különösen az alnépnél mocskos és szennyes versekben, kópék és betyárok nyelvén; ezek az ízlés előtt ízléstelenség, nekünk trágárság, s mint ilyen úgy tartoznak a népköltészethez. mint aranyhoz a salak.” [11:415]. Csak feltételezhetjük, hogy Erdélyi a „természeti költészet” elnevezéssel elsősorban a szokás-, a rítus-, a mulattató, illetve gyermek(játék)-költészet bizonyos műfajait, alkotásait jelölte - pl. a halandzsát, a lakodalmi énekeket és kurjantásokat, a csúfolódó gajdokat és erotikus latorénekeket amelyek autochton „népi” karakterük lévén, teljesen ismeretlenek voltak a hivatásos költészetben, következésképp távol álltak az esztétikailag hagyományos módon minősíthető költői alkotásoktól. Összegyűjtésükre, kiadásukra - éppen szókimondó, nemegyszer a trágárságig nyers nyelvük, a dalokénál csiszolatlanabb formájuk miatt - a legutóbbi évtizedekig nem került sor.

Erdélyi János népdalértelmezése társadalmi és esztétikai vonatkozásait tekintve differenciáltabb, mint elődeié, ugyanis ő az iskolázatlan tömegek költészetén, a népköltészetén kívül még az „alnép” ízléstelen költészetét is számon tartja.

A 19. századi magyar folklorisztikának Erdélyihez mérhető jelentőségű képviselője Gyulai Pál volt, akinek a népköltészet egészéről alkotott felfogása megegyezi elődjéével. Szerinte a népköltészet jelentőségét az adja, hogy nemzeti költészetünk követendő mintájának tekinthető, mivel a népköltészetben azok az eszmei tartalmak fejeződnek ki, s olyan formában, amelyek leginkább megfelelnek az egész magyar szellemének, a magyar nyelv sajátosságainak. E népköltészet-koncepcióban - hazánkban az ún. irodalmi népiesség kialakulását eredményezte a 19. században - „ugyanaz a tendencia mutatkozik, mint Németországban Herder, Winckelman és Lessing tevékenységében. A maguk polgári törekvéseihez ők is a naiv költészet a népköltészetet akarták felhasználni.” [11: 416].

„A nép ajkán élő dalok háromfélék: *tisztán népi eredetűek*, azaz a népszellem közvetlen szüleményei, melyekre az irodalomnak nem volt befolyása; továbbá *félnépi eredetűek*, melyek a nép között élő ismeretlen, félművelt költőktől származnak, melyeket a nép elfogad, részben vagy egészben átalakít, de amelyeken sok esetben többé-kevésbé megérzik az irodalmi befolyás; végre *ismert költők dalai*, melyek az irodalomból szállottak a nép ajkára, s melyek szintén nem minden változtatás nélkül terjednek el.” [11: 416].

A 20. századig- Bartók Béla és Kodály Zoltán fellépéséig- csak irodalmárok, költők és esztéták foglalkoztak a magyar népdal, a magyar népköltészet elméleti kérdéseivel, nekik köszönhetőek az első népdalpublikációk is. Bár többségük tudta, hogy a népköltésben a szöveg és dallam szerves egységet alkot, képzettségükből adódóan csak a verses szövegeket vizsgálták, elméleti megállapításaik jobbra csak a szövegekre vonatkoznak. Bartók és Kodály

népzenei gyűjtéseinek és publikációinak köszönhető, hogy a magyar népdal nemzeti kulturánk egészében a megfelelő helyre került. Ők tudatosították először aényt, hogy a magyar népnek (parasztságnak) évszázados, saját zenei hagyománya van, melynek csak egyik komponense a vokális zene, s azon belül a népdal. A népdalok összegyűjtéséhez és megismeréséhez nem elegendők a pusztán filológiai szemléltű és módszerű kutatások, hanem komplex (zenei, történeti, etnográfiai és folklorisztikai) vizsgálatok szükségesek [11: 417].

Bartók népzene-meghatározása rendkívül gondolatgazdag, mind a zenefolklorisztika, mind pedig a népdalszöveg-kutatás számára. Definíciói ugyanis egyrészt magukban foglalják sajátos népdalértelmezést, másrészt azok bizonyos vonatkozásai (a zenei rétegek és műveltségi szintek összefüggései; majd zenei stílusok és dialektusok meghatározása) adaptálhatók a népdalok szövegeire is. Tágabb értelemben vett parasztnének nevezzük mindazoknak a dallamoknak összeségét, amelyek valamely nép parasztsztyáában kisebb vagy nagyobb időbeli és térbeli elterjedésben, mint a parasztnok zenei érzéseinek ösztönszerű kifejezői valaha éltek vagy jelenleg élnek. Szűkebb értelemben vett parasztnzene mindazoknak a népdallamoknak összesége, amelyek egy vagy több egységes stílushoz tartoznak. „Az ilyen egységes stílus kialakulását az egy irányban ható öntudatlan variálóösztnnek kell tulajdonítanunk.” [11:417].

Bartók felfogásában újdonság volt a „szűkebb-tágabb” népzene-fogalompár körülírása, a parasztdal keletkezésének, létezési módjának (stílusokban megnyilatkozó variációsorok) és funkciójának (a kifejezésbeli szükséglet hagyományos formákban történő kiélése) leírása. A korábbi népdal-meghatározásokkal polemizálva, Bartók a dallamok eredetének kérdését - mint lényegtelen - kihagyja meghatározásaiból [11: 418].

Kodály Zoltán népdal-meghatározásai elsősorban társadalmi, történeti és földrajzi vonatkozásokban árnyalták a bartóki definíciókat. Megítélése szerint a „mi a népdal?” kérdésre akkor találjuk meg a helyes választ, ha megvizsgáljuk, „mi az, amit a nép Ugyanis: „A néphagyományt nem szabad valami egységes, azonos halmazállapotú képzelnünk. Mélyreható különbségek vannak életkor, társadalmi, vagyoni állapot, vallás, civilizáltság, vidék és nem szerint”. „A népdal társadalmi funkcióját csak a fenti rétegek gondos elkülönítésével értjük meg. Ennek kapcsán vizsgálnunk kell, mi a szerepe, jelentősége az egyes daloknak, daltípusoknak a nép mindennapi életében... Azonban társadalmi réteg, használat szerint egy csoportba tartozó dalok még nem jelentenek zenei stílusfajtákat. Ebből a szempontból külön kell vizsgálat alá vennünk a teljes anyagot.” [11: 418].

1. A népdalok gyökerei a népi kultúrában

A népi kultúrának talán a legnagyobb érdeklődést és figyelmet kiváltó területe a dal, a tánc, a zene világa. Természetes, hiszen a legrégebb sajátja minden népnek, időtlen idők óta velünk él, egy-egy dallamban, motívumban gyakran évezredes emlékeket őrzünk. Nem csoda hát, ha a népdalok és a népzene kincsesbányául szolgál az irodalmat, a nyelvet, a zenét megújítani akaró írók, költők, zeneszerzők számára. Hosszan sorolhatnók a legjelesebbek vallomásait, miként gazdagodtak a népdal megismerésével és szeretetével, de néhány példa is elegendő ennek bizonyítására. Csokonai Vitéz Mihály így figyelmeztette költőtársait: „... hallgassátok ... a danoló falusi leányt és a jámbor puttonost...” Kölcsey Ferenc a „parasztdal tónját” akarta eltanulni és verseiben megvalósítani; Petőfi Sándor ezt olyan sikerrel tette, hogy közel félszáz verse népdallá is vált. Bartók Béla és Kodály Zoltán példája mindnyájunk előtt ismert [12:228].

A zene, az éneklés át- meg átszövi az egész életet, a születéstől a halálig. Az újszülöttet bölcsődallal ringatja az édesanyja, a halál szomorúságát oldja a sirató fájdalmas dallama. A születés és halál közötti hatalmas ív szinte minden pontján helye van az éneknek, a zenének. Népdalaink, népzeneink - zenei anyanyelvünk - egyidős beszélt anyanyelvünkkel. A magyar kultúra két nagy világhírű egyénisége, Bartók Béla és Kodály Zoltán tudományos munkásságának köszönhetően biztonsággal ismerjük a magyar népzene fejlődését. Ahogy Kodály Zoltán mondta: „A magyar zene kialakulásának útja sem lehetett más, mint a nyelv, a népé Amerre járt, amint nőtt a nép, zenéje vele járt, ami hatott a nyelvre, hathatott zenéjére is.” [12: 228]. A zene valóban olyan fontos része létezésünknek, mint a levegő. Mindnyájunk életében akadt már pillanat, amikor boldogságunkban táncra perdültünk, az éneklés öröme jól ismert a szomorúságot pedig enyhítheti a dal nyugodtsága és szépsége. Valószínűleg így volt ez elődeink idejében is, bár csak néhány, szórványos adat siet bizonyítani, ének szavunk nagyon régi, a finnugor korból származik, írott alakban az 1200-as években találkozunk vele először, személynév formájában.

Népdalaink néhány verstani fordulata is bizonyítja, hogy eredetüket az ugor korig vezethetjük vissza. Bizony elképeszt : távolság ez időben és térben egyaránt [12: 230].

Elég csak napjaink egy divatos táncdalára gondolnunk: milyen hamar veszi el népszerűségét. A hatvanas évek közepének nagy sztárjai, a Beatlek muzsikáján a hetvenes évek közepének tizenévesei már csak mosolyognak. S a ma divatos számokat a következő nemzedék már nem is ismeri. Ebben az összehasonlításban tudjuk csak igazán értékelni, hogy a ma is jól ismert daloknak a testvéreit megtaláljuk a rokon népeknél, ami mindennél beszédesebb bizonyíték a dallam több mint ezeréves múltjára. A magyar népzene, akár más

népek zenéje is, rétegekből tevődik össze. Zenetudósaink munkája nyomán már megmondhatjuk, mit hoztunk a finnugor őshazából, mi az, amit vándorlásunk folyamán tanultunk meg, s amellyel már itt gazdagodtunk a Kárpát-medencében.

A magyar népdalok sokszínű világa három nagy részre oszlik: a régi és új dalokra, ezeknek külön-külön egységes jellemzői vannak, míg a harmadik nagy csoportjában vegyesen találhatók az idegen dallamok a magyaros, népies műdalokkal együtt.

A magyar népzenenek ezt a felosztását Bartók Béla után követi a zenetudomány. Régi stílusú dallamaink zenei anyanyelvünk legarchaikusabb maradványai. Olyan korból származnak, amikor a magyarság együtt élt finnugor és bolgár-török népekkel. Kelet-Közép-Európa lakói évszázadokon keresztül olyan szoros egymásmellettségben éltek, hogy ebben semmi csodálnivaló nincs. Az egymástól eltanult dallamról a folytonos alakulás, változás miatt már csak a hozzáértő tudós a megmondhatója, melyik föld volt a szülőhazája, melyik ringatta a bölcsőjét. Az idegen hatást tükröző népdalaink egy része olyan általánosan ismert dallam a Duna-medencében, hogy gyakran nem is lehet kimutatni, melyik néptől indult el, e tájakon mindenki tudja és éneklé. Ilyen pl. ez a már óvodáskorunkban megtanult dallam: Kocsi szekér, kocsi szán, Még a télen, libilibi lim lom lomzati bóm bóm, leszek lány, jövő télen, ha élek. Férjhez megyek, libilibi lim lom lomzati bóm bóm, ha vesznek. Ezekről a dalokról mondta Bartók Béla, hogy ezek a „kelet-európai nemzetközi zenei zsargonhoz” tartoznak, mert a szlovákok ugyanúgy tudják, mint a kárpáti ukránok, a lengyelek, a magyarok vagy az erdélyi románok [12: 232].

A magyar népdal előadásának is vannak sajátosságai. Talán a legjellemzőbb az, hogy a dalokat egy szólamban énekelik - a többszólamúság teljesen hiányzik - s általában zenekíséret, hangszer nélkül. Előadása egyszerű, nyugodt, még a legszomorubb dalokat is póztalanul, csaknem minden gesztus és mimika nélkül éneklék. Az idősebbek éneke ma már különösnek hangzik számunkra, mert régiesen, másféle gégebeállítással énekelnek, mint a fiatalok, ami érdekes, magas kissé éles hangot ad. A színhagyományban élő dalok természetéhez tartozik a változtatás is. Ugyanazt a nótát minden énekes másféleképpen dalolja a hagyomány megszabta keretek között. Maga kedvére alkítja egy kicsit a dallamot úgy, hogy lényege megmaradjon, díszíti, apró hajlításokkal enged meg, amitől minden dallam különös egyéni ízt kap. A jó énekes művészi módon tudja alakítani a dallamot, míg a kevésbé tehetséges száján elszürkül, megfakul. Természetesen a díszítésnek is megvannak az íratlan szabályai, ami tudatosan vagy öntudatlanul betartanak.

Mielőtt nagy vonalakban vázolnánk a magyar népdalkutatás mintegy két évszázados történetének jelentősebb eredményeit, néhány szót szólnunk kell a népdalfogalom jelentéséről

és történeti változásairól. A fogalom értelmezése ugyanis döntően nemcsak az anyaggyűjtés, publikálás módját, hanem az elméleti jellegű kutatásokat is [12: 233].

2. A népdal felfedezése

A nemzeti gondolat kibontakozása, a XVIII. század végi és a XIX. századi Európának ez a hatalmas szellemi áramlata Magyarországon is elég korán a nemzeti múlt felfedezésére, a nemzet szellemi örökségének keresésére irányította a figyelmet. A múlt emlékeit, a szellemi örökség legjavát nálunk is a nép hagyományaiban, a nép költészetében, dalaiban, zenéjében, szokásaiban vélték megtalálni. Sokan ettől az örökségtől, a néphagyományok felhasználásától várták a szellemi élet megújulását, a nemzeti műveltség ki virágzását [17:7].

Költőink egyre nagyobb érdeklődéssel fordulnak a népköltészet felé, s közülük többen, mint például Faludi Ferenc (1704—1779), Csokonai Vitéz Mihály (1773—1805), Petőfi Sándor (1823—1849), már gyűjtöttek is népdalszövegeket, s a népdalszövegek egyszerűségének és szépségének megismerése költészetükre is termékeny hatással volt. Arany János írja: „Nagyon megfoghatom, ha egy olyan költő is, mint Petőfi, miképp többször hallám nyilatkozni, nagy részt odaadott volna költeményeiből, csak hogy eredeti népdalaink szebbjeinek ő lehetne szerzője.” [17:7]. Csokonai 1803-ban arra hívja fel barátai figyelmét, hogy hallgassák figyelemmel a daloló falusi leányt és a jámbor puttonyost. Virág Benedek (1754—1830) ugyancsak 1803-ban írja Kazinczy Ferencnek, hogy egyik este, amikor az ablaknál dohányzott, egy tiszta torokból azt hallotta énekelni: „Mi haszna, galambom, ha előtted járok.” Azonban a hirtelen keletkezett zaj miatt többet nem hallott a dalból. Azért arra kérte Kazinczyt, ha náluk ismerik ezt a dalt, küldje el neki, és nemcsak azt, hanem más tréfás énekeket, nevetséges dalokat is [17:7].

Kultsár István (1760—1828) író és szerkesztő a Hasznos Mulattatóban egy népdal bemutatásával sürgeti a köznép ártatlan dalainak gyűjtését, mert e dalokból lehet megismerni legjobban a nemzeti karaktert. Kölcsey Ferenc (1790—1838), a Himnusz szerzője, ugyanezt vallja, amikor 1826-ban azt írja, hogy „a való nemzeti poezis szikráit a köznépi dalokban kell nyomozni [17:8].

A XIX. század elején, 1813-ban, mintegy 360 dallammal elkészül Pálóczi Horváth Ádám „Ó és Új, mint egy ötödfélszáz énekek” című kéziratos gyűjteménye. Azonban — amint Kodály Zoltán írja — ő még nem népdalgyűjtő, csak a maga dalismeretét akarja írásba foglalni. Gyűjteményében éppúgy találunk régi népdalt, újabb mūdalt, idegen dalt, egyházi éneket, mint saját szerzeményt. Gyűjteménye fogyatékoságai ellenére is a népdal- gyűjtés egyik ősforrásává vált. Élesztgette azt a tüzet, amelynek lángjai a magyar élet mezején egyre

gyakrabban fellobbantak.

A bécsi udvar elnyomó törekvései fokozták a nemzeti öntudat cselekvő erejét, amely az ellenállás szimbólumaként is egyre többet merített a magyar múltból. A népköltészet iránti érdeklődés is fokozódott. 1831-ben és 1832-ben Esztergom és Komárom vármegye felirattal fordult a Magyar Tudományos Akadémiához, és arra kérte, hogy a nép számára adjon ki népdalokat. Az Akadémia felhívást bocsátott ki népdalok gyűjtésére, amelynek eredményeként 1833-ban 10 füzet érkezett Vörösmarty Mihály főtitkárhoz, körülbelül ezer dallammal. Az Akadémia a Kisfaludy Társaságnak adta át az anyagot, s innen Erdélyi Jánoshoz került. Ebből az időből jelentős forrás Tóth István fülöpszállási református kántor „Áriák és Dallok” című, kéziratban maradt gyűjteménye, amelyet 1832-től 1843-ig írt, és amelyben sok népdalt találunk. Liszt Ferenc érdeklődését is felkeltette a magyar népdal. Szándékában állt, hogy gyalogszerrel, útizsákkal a hátán egyedül nekivágjon Magyarország legpusztább vidékeinek, de semmi sem lett tervéből, írta egy 1838-ban kelt levelében.

Ugyancsak ebben az időben adja ki Erdélyi János a Kisfaludy Társaság megbízásából a „Magyar Népdalok Éneke és Zongorára...” című kis gyűjteményét. 1863-ban Kriza János „Vadrózsák” című szöveggyűjteménye jelenik meg. Természetes, hogy még ebben is, mint az előbbieken, a népköltési anyag mellett a félnépi termékeket, sőt egy külön fejezetben az íróktól származó népies dalokat is megtaláljuk. A népköltészetben — amint előszavában írja — Ő is a nemzeti megújulás eszközt látja: „Az újra föleszmélt nemzet lelke mélyebben szállott önmagába, hogy saját nemzeti lényét a romboló vészek ellen erősítse és megszilárdítsa, s egyedül vérehez való, saját idomot és üde színt adó népi elemekkel táplálja.” [17:8].

A század második felében — felismerve a szöveg és dallam együvé tartozásának jelentőségét — néhány gyűjtemény már dallamokkal jelenik meg. Ezek közül jelentősebbek: Szini Károly: „A magyar nép dalai és dallamai” (1865); Limbay—Bolla: „Magyar Dal Album” (1879); Bartalus István: „Magyar népdalok egyetemes gyűjtemény” I—VII. kötet (1873—1896) és Kiss Áron „Magyar Gyermejjáték-gyűjtemény” (1891). Ezek a kiadványok, bár a maguk idejében jelentősek voltak és előbbre vitték a népdal felfedezésének ügyét, a tudományos igényű követelményeknek — Kiss Áron gyűjteménye kivételével — kevésbé felelnek meg. Szerzőik egyrészt még mindig nem tudnak határt vonni a népdalok és a városi eredetű műdalok, népies műdalok között, másrészt a dallamok lejegyzése sem mindig kielégítő. Bartók Béla szerint például Szini gyűjteményében a közölt 200 dallam közül 130-ról tehető fel, hogy a parasztságtól származik. Bartalus hét füzetében Bartók 411 parasztdallamot talált, s közülük 32 dallam Szini gyűjtéséből ered. Szini lejegyzéseit Bartók a körülményekhez képest, Szini nem volt képzett zenész, elég jónak mondja, Bartalusét viszont fogyatékosabbnak

tartja.

A magyar népdal felfedezésének új korszaka a századforduló táján kezdődik. A magyar népzene első rendszeres gyűjtője, Vikár Béla, ebbeli tevékenységét 1896-ban kezdte el, s mivel zenei képzettségét nem tartotta megfelelőnek, a szöveg és a dallam rögzítésére Magyarországon ő használta fel először az Edison-féle fonográfot. 875 fonográfhengeren 1492 dallamot gyűjtött össze. Ezek nagyobb részét azután Bartók Béla, kisebb részét Kodály Zoltán jegyezte le. Vikár hengereinek meghallgatása készítette a két fiatal muzsikust arra, hogy 1905-ben elkötelezzék magukat a népzene kutatásnak.

Ennek a kitűnő együttműködésnek rövidesen bámulatos eredménye született. Az 1920-as évek elején az összegyűjtött dallamok száma már csaknem 8000 volt, s nagy részük Bartók és Kodály munkásságát dicséri. Később Lajtha László, majd a fiatalabb gyűjtők bekapcsolódása révén egyre gyarapodott az anyag. Az 1930-as évek végén a Néprajzi Múzeum Népzene Tára már három és fél ezer fonográfhengert, 155 gramofonlemezt és ezek matricáit őrizte. Kodály Zoltán irányításával a Magyar Népzene Tára szerkesztőségéből 1953-ban megalakult a Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportja, amely alig másfél évtizedes működése alatt a már meglévő gyűjteményt körülbelül 45 000 dallammal gyarapította, és kidolgozta a különböző dallamkatalógusok tervét. Megindult a Magyar Népzene Tára hatalmas köteteinek szerkesztése és kiadása is.

Bartók Béla és Kodály Zoltán munkássága révén az ismeretlen magyar népzene ismertté vált, és tisztázódott az is: mi a népdal, mi a népzene. Bartók *A magyar népdal* című, 1924-ben magyarul, majd 1925-ben németül, 1931-ben pedig angolul is megjelent könyvében a következőket írja: „Tágabb értelemben vett paraszzenének nevezzük mindazoknak a dallamoknak az összességét, amelyek valamilyen parasztsztyáiban kisebb vagy nagyobb időbeli és térbeli elterjedtségben mint a parasztok zenei érzésének ösztönszerű kifejezői valaha éltek, vagy jelenleg élnek... Szűkebb értelemben vett parasztszene mindazoknak a dallamoknak összessége, amelyek egy vagy több egységes stílushoz tartoznak.” [17:11].

A magyar és a szomszéd népek népzenejéről írt munkájában Bartók az előbbi megfogalmazást így módosítja: „Népzene mindazoknak a dallamoknak az összessége, amelyek valamilyen emberi közösségnél kisebb vagy nagyobb területen bizonyos ideig használatban voltak mint a zenei ösztön spontán kifejezői. Népszerűen szólva: népzene olyan dallamokból tevődik össze, amelyeket sokan és sokáig énekeltek.” [17:11]. Elmondja még, hogy a nemzedékek során énekelt dallamok alakulnak, variánsok keletkeznek, az eredetileg egymástól eltérő dallamok viszont legáltalánosabb vonásaikban egymáshoz hasonlóvá válnak, létrejönnek az egységes stílust eredményező dallamok. A népzene a sok egymáshoz többé-kevésbé

hasonló dallam a jellemző.

Kodály Zoltán „A magyar népzene” című tanulmánya, a másik jelentős ismertetés először a „Magyarság Néprajza” IV. kötetében jelent meg 1937- ben, majd később önálló kötetként több ízben is kiadták. Kodály ebben a munkájában nem arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi a népdal, hanem inkább arra ad választ: mi az, amit a nép énekel. A hagyományörző parasztság zenei életének vizsgálatában már szem előtt tartja azt az átalakulást, amely a falu társadalmában végbement; látja, hogy a falu társadalma is differenciálódott, s ez zenei életében is megmutatkozik. Megállapítja: „A néphagyományt nem szabad valami egységes, azonos halmazállapotú anyagnak képzelnünk. Mélyreható különbségek vannak életkor, társadalmi, vagyoni állapot, vallás, civilizáltság, vidék és nem szerint... A falu társadalma csak messziről egységes. Mennél figyelmesebben nézzük, annál több fokát látjuk meg. Különbséget jelent a foglalkozás (iparos, földműves, cseléd, pásztor), egyfoglalkozásúak közt a vagyon, vallás. Meglátszik ez a daltudáson is.” [17:11]. Kodály tehát arra a kérdésre, hogy mi az, amit a nép énekel, azzal válaszol, hogy rámutat a népdal és a falu társadalmi viszonyainak bonyolult összefüggéseire, elénk tárja azt a gazdag és sokrétű dallamvilágot, amely a magyar nép zenei életének része volt, vagy még ma is része. Az 1905-ben megindult rendszeres magyar népzene-kutatás — amelynek eredményei rövidesen kárpótlást nyújtottak a két fiatal tudósnek és muzsikusnak fáradtságos munkájukért — sok nehézséggel járt. Erről később így ír Bartók Béla: „Hogy a civilizációtól érintetlen zenei anyagot fellelhessek, olyan falvakat kellett felkeresnünk, melyek a lehető legtávolabb estek a civilizáció központjaitól és a közlekedési vonalaktól. Abban az időben még igen sok ilyen falu volt Magyarországon. Ha régebbi dalokat akartunk megszerezni, esetleg több évszázados dallamokat, öregemberekhez, főleg öregasszonyokhoz kellett fordulnunk; ezeket viszont nehéz volt rávenni az éneklésre ... Egyszóval a legnyomorúságosabb falvakban, a legprimitívebb viszonyok közt kellett élnünk, azon kellett igyekeznünk, hogy megnyerjük a parasztok barátságát és bizalmát. Különösen ez utóbbi ment nehezen; régebbi időkben a nemesség annyira kihasználta a parasztot, hogy bizalmatlanná vált mindenkivel szemben, aki az úri osztályhoz tartozónak látszott. Mégis elmondhatom, hogy ezen a téren kifejtett fáradtságos munkánk nagyobb örömet szerzett minden másnál. Életem legboldogabb napjai azok voltak, melyeket falvakban, parasztok között töltöttem.” [17:12]

A két fiatal kutató által gyűjtött népzenei anyagból olyan dallamformák kerültek elő, amelyek a magyar nép zenei világának régi örökségét őrzik. Századunk elején már csak az öregek (különösen az öregasszonyok) ismerlek a régi stílus dallamait — írja Bartók. — De még ha emlékeztek is ezekre a dallamokra, és kellő megbízhatósággal, jócskán énekelni is tudtak belőlük, mégis ritkán éltek velük. Munkában, munkából való hazatéréskor, szórakozás

idején sem lehetett hallani... De még ha több ilyen akadt is, akik véletlenül ugyanazokat a dalokat tudták, ezek oly kevésbé voltak hajlamosak az rgyütténeklésre, annyira eltértek egymástól a sokszor bonyolult ékítések előadásában, hogy a karban énekeléssel még csak kísérletet sem tehattunk.” [17: 13].

Bartók és Kodály összehasonlító kutatásai során az is kiderült, hogy a magyar népzene ez a rétege, amely nemcsak a Székelyföldön, hanem az ország más területein is élt, szoros kapcsolatban van a magyar őstörténettel. Bár a dallamok, a dallamszerkezetek hosszú életük alatt mindig átmennek kisebb-nagyobb változáson, alapvető sajátosságukat évszázadokon, évezredekken át megtartják. Ennek köszönhetjük, hogy egykori eredetükre és azokra a történeti előzményekre, amelyek során kialakultak, és bizonyos népcsoportok tulajdonává váltak, az összehasonlító kutatások révén fényt deríthetünk. A régi örökségként továbbélő ötfokú hangrendszerünk legközelebbi rokon dallamait azoknál a rokon népeknél kereshetjük és találjuk meg, amelyekkel a magyarság a kultúra, a nyelv, a zene közösségében valamikor együtt élt.

Népzeneinknek ez az ősrétege, mint a nyelv is, annyira sajátunkká vált, hogy sem a vándorlások, sem pedig az új hazában érvényesült idegen hatások nem tudták sem elfelejtetni, sem háttérbe szorítani. Annak ellenére, hogy ez a régi örökség hosszú évszázadokon át változott, formálódott, újabb, korszerűbb köntösbe öltözött, több dallamtípusának szinte pontos változatát napjainkig megtaláljuk a Szovjetunió területén élő rokon népek, főleg a cseremiszek zenéjében, továbbá a török népzeneben. A régi magyar és a régi török népzene közös közép-ázsiai forrására Bartók is rámutatott [17: 13].

Mivel azonban nyelvészeink igazolták a magyar nyelv finnugor eredetét, természetszerűen felmerült annak valószínűsége is, hogy népünk zenéje is őrizhet finnugor elemeket. Szabolcsi Bence már 1933-ban megtalálta a népzene kutatásnak azt az útját, amely népzeneink finnugor kapcsolataihoz is elvezet. A vizsgálódások során ezeket a kapcsolatokat nem a négysoros, nem a teljes formájú népdalok területén találták meg, hanem a motívumismételgető regösénekekben, a modellvariáló siratókban és újabban még az ungarésca elnevezésű táncdallamokban is. Minthogy azonban ezek a kategóriák kívül esnek a kötött formájú, szűkebb értelemben vett népdalok kategóriáján, itt nem foglalkozunk velük részletesebben [17: 13].

3. A népi kultúrák jellemző sajátosságai

A népi kultúrák életének egyik nagyon jellemző sajátossága, hogy az új hatások befogadása nyomán a régi kultúra egyes elemei átalakulnak, a befogadott újhoz hasonulnak, s az átalakulás során olyan új formák keletkeznek, amelyek az előbbitől már sok tekintetben eltérnek, de ugyanakkor tovább őrzik a réginek is több-kevesebb vonását. Az új ugyanis sohasem a régi teljes feladásával, hanem annak továbbélésével, felhasználásával jön létre. Az új — képletesen szólva — ahhoz az oltóághoz hasonló, amely már új gyümölcsöt hoz, de a régi gyökerekből táplálkozik. Ilyen új gyümölcs termett a magyar népzene ősi fáján is: a napjainkig eleven népdal.

Sok vidéken a megmaradt lakosság is kicserélődött: a mindenüket elvesztett, gyakran megfogyatkozott családok, magukra maradt családtagok idegenben, más vidéken keresték a felejtést. Egy-egy új életkörülményeket kereső jobbágy vagy jobbágycsalád gyakran a negyedik vagy ötödik helyen telepedett le végleg. A magyar vidékekre megindult a szomszédos nyelvterületek lakosságának beözönlése. Az új otthont és szintén jobb életlehetőségeket kereső, más anyanyelvű jobbágyok hol már meglévő falvakban telepedtek le, hol új községeket alapítottak. Egyik helyen idegen nyelvi szigetként csak maguk maradtak, másutt összevegyültek a régi vagy új magyar lakossággal. Aztán — rövidebb vagy hosszabb idő múltán — kialakultak az egyes vidékek, falvak kultúrájának sajátos színei, egybeolvasztva a régit és az újat, az itthonit és az idegent [17: 17].

Ennek a nagy gazdasági-társadalmi átalakulásnak szükségszerű velejárója volt a népi dallamvilág változása is. Azok a zenei hatások, amelyek már előbb is, de ebben az időben még intenzívebben érték a magyar falu népét — a templom, az egyház, a históriás énekek, az ismert vagy ismeretlen énekszerzők, a régi főúri zenekarok, a szaporodó iskolák, a városok, az egyre gyakoribb nyugati kapcsolatok révén —, most az új életformában új stílust teremtettek. Új stílust, amely a régi gyökérről új ágakat, új virágokat hajtott, és amely dallamvilágában, a régihez viszonyítva, kiszélesedett. Ez a változás a verejtékes hétköznapiaknak és az ünneplő alkalmaknak frissebb, üdőbb színt, a daloló csoportoknak szárnyalást adott.

Bartók úgy látta, hogy ezek az erőteljes ritmusú, öntudatot tükröző, üdítően vidám dallamok jobban megfelelnek az idők szellemének, mint a hol melankolikus, hol megkülönböztető hangulatú ősi dallamok. Nem tudja — írta —, van-e ország, van-e nép, ahol a parasztság zenéjében ilyen „forradalmi” megnyilvánulást láthatnánk. „Forradalmi”-nak nevezte azért is, mert — amint írja — „mostani megjelenésében szinte zsarnoki módon tünkreteszik arra, hogy a régebbi dallamok továbbélő maradványait elnyomja”. Az új stílus térhódítása nem állt meg a magyar nyelvhatáron: a morva, a szlovák és a rutén vidékeken

egyformán virágzott. Bartók szerint ottani elerjedésükben nagy szerep jutott a magyar vidékeken katonáskodó fiataloknak, az évről évre hetekig, hónapokig magyar tájakon, a magyar nép között élő aratóknak, mezőgazdasági munkásoknak és a szaporodó cigányzenekaroknak, amelyek repertoárjukkal — az új stílusú dallamokkal is — a távolabbi vidékeket is bejárták. Nem hinnénk azonban, hogy ennek az új, gyorsan terjedő stílusnak a kialakításából, saját történetileg kialakult népi zenéjükhöz való formálásából ezeket a népeket ki lehetne zárni. Azok a történeti-társadalmi erők, amelyek ránk hatottak, őket sem kerülték el. A hosszú évszázados szomszédság, az együtt- és egymás mellett élés a népzeneben is hasonló, sőt azonos formák kialakulásához vezetett. A szlovák és a morva területeken számtalan példát találunk arra, hogyan alakultak ki ott is az új formának szerkezetükben a mieinktől többé-kevésbé eltérő változatai [17:17].

4. A népdal élete

A nép megszokott életformájával, szokásaival, munkaalkalmaival mindig szoros összefüggésben voltak a dalolási alkalmak, és sok tekintetben ezek határozták meg a népdal életét is. Az életforma, a munkaalkalmak változása, átalakulása, a szokások, az ünnepek jelentőségének háttérbe szorulása nemcsak a népdal életét befolyásolja, hanem annak sorvadását, sőt eltűnését is maga után vonhatja. Az életforma változásával szorosan együtt járnak az új hatások, az új példaképek, amelyek újabb igény, újabb ízlés kialakítói. A változást — természetesen — akkor is nyomon követhetjük, ha az életforma lényegében nem változik, de változnak azok a körülmények, azok az alkalmak, amelyek a régit megőrizték [17:22].

A századforduló táján a magyar vidékek legtöbbször — eltekintve a városi eredetű népies műdalok vidékenként is eltérő térhódításától — a nép zenei életének megnyilvánulása az énekelt vagy hangszeren, illetve hangszeren előadott népdal volt. A csoportos vagy egyéni éneklés idejét és helyét mindig az életkor és az alkalom szabta meg. Az idősebb korosztályba tartozó asszonyok és férfiak közösen inkább csak egyházi népénekeket énekeltek a templomban, a búcsújárás vagy egyéb népi ájtatosság alkalmával, népdalt ritkán — egy-egy keresztelőn vagy lakodalomban. Az egyéni éneklésnek az idősebbek, főleg a nők körében azonban már elég tág tere volt. A tavaszi, a nyári és az őszi munkák idején általában az idősebb asszonyok őrizték a házat, vigyáztak a gyerekekre, gondozták az állatokat, a baromfit, végezték a ház körüli munkát. Ilyenkor egy-egy idős asszony ereje vesztett hangján is gyakran felcsendült valamelyik egyházi népének, régi népballada vagy valamely népdal. Ha fiatalabb vagy idősebb énekeseinket megkérdezzük, hogy ezt vagy azt a népdalt kitől tanulták, a leggyakoribb válasz az, hogy a nagymamától, mert ifjúkorának őrzője, nevelője a nagymama, a

dédanya volt, s tőle tanulta meg az első összefüggő dallamokat és szövegeket. Az idősebb generáció szólóénekével még keresztelőn, lakodalomban, továbbá fonóban, tollfosztóban stb. találkoztunk, amikor az énekest többnyire az a cél is ösztönözte, hogy egy-egy régi, már-már elfelejtett vagy már nem is ismert népdalra megtanítsa a fiatalokat. Olykor a fiatalok külön is kérték erre.

Az utóbbi évtizedekben már mind ritkábban találkoztunk az ilyen otthon, magukban éneklő, dúdolgató öregasszonyokkal. Megváltozott a család belső rendje, megszakadozott a dalolás tradíciójának folyamata [17: 24].

Az új stílusú dallamokat leginkább a fiatal nemzedék karolta fel, s valósággal rajongotak értük. Fiatal paraszt ritkán tanult meg régi dallamot, de ha megtanulta, akkor sem énekelte. Az új dallamok elterjedését — szerinte — az is nagymértékben előmozdította, hogy feszes, tánc-lépésszerű ritmusuk következtében táncmuzsikának is kiválóan alkalmasak, és szinte összeforrtak a múlt század első felében kialakult lassú és gyors vagy friss csárdással. Ez az anyag képezte falusi cigánybandáink repertoárjának zömét, mert ezt dalolta a fiatalság is, és természetes, hogy a magyar falu uralkodó táncának, a csárdásnak is nagyrészt ez volt a zenéje. Egy-két évtizeddel ezelőtt még azt is megfigyelhettük, hogy táncmulatság alkalmával a táncok közötti szünetben a lányok körbeállva ugyancsak ezeket a dallamokat énekeltek. Ezek csendültek fel esténként utcahosszat a legények ajkán, vagy vasárnap délutánonként, amikor a leányok „karikáztak”, körbeállva, kéz a kézben, a dallam ütemére tánc-lépésszerű mozgást végeztek, vagy ugyancsak egymás kezét fogva egy vagy több sorban az egyik faluvégről a másikra sétáltak.

Az eleven népdal virágzásának, különösen kedveztek a munkaalkalmak: 1848 előtt a közös robotmunkák, később az uradalmi napszámos munkák. Például a cukorrépa-termesztés bevezetésével megnövekedett a fiatal munkaerők, főleg a leányok, a menyecskék munkája iránti kereslet. A közös munkával, a kapálással a közös éneklés is együtt járt, akár munka közben, akár a pihenés óráiban. A szénagyűjtés, az aratás, a cséplés, a kukoricatörés, a kukoricafosztás stb., majd a téli hónapokban a fonás, a tollfosztás mindmegannyi alkalom volt a dalolásra. Ezeknek az alkalmaknak egy része, mint pl. a fonó is, már évtizedekkel ezelőtt megszűnt, nagymértékben megváltozott a közös munkák jellege, eltolódás következett be a közös munkákban részt vevők életkorában. A közelmúlt esztendőben pedig teljesen megváltozott a falu előbbi rendje, a szövetkezeti gazdálkodás bevezetése nyomán teljesen átalakult a munkaalkalmak és a közös munkák jellege, a mozi, a kultúrház pedig új szórakozási alkalmat teremtett. A cigányzenekarok és a szaporodó kis tánczenei együttesek, a rádió és a televízió a legkisebb faluba is elviszik a legújabb slágereket, így az utóbbi esztendőben az új

stílusú, eleven népdal is sokat veszített életerejéből, elevenségéből.

A magyarság zenei életére a szomszéd népek zenéje mellett természetesen az egyházi zene is hatott. Az alkalomhoz kötött, főleg az ünnepek szokásaihoz kapcsolódó dallamok egy részén érezhető az egyházi zene hatása, és itt-ott az átvett dallam eredeti formájára is rátapinthatunk. Ez nem meglepő, hiszen a magyarság már a VIII—IX. században a Kaukázus és a Fekete-tenger vidékén találkozott a keresztény egyházi zene dallamosságával. Az új hazában pedig, a kereszténység felvétele után, az egyházi liturgia és a liturgia dallamvilága, mint általában a középkori embernek, életformája részévé vált. A feljegyzések tanúsága szerint egyes falvakban a falusi oktatás fő célja az volt, hogy a plébános latinul olvasni tudó és értő énekeseket, ministránsokat képezzen ki. Az iskolák növendékei a jeles ünnepeken házról házra jártak köszönteni, s ilyenkor a középkorban latin, később magyar szövegű egyházi énekeket énekeltek. Ez a gyakorlat sok helyen még a múlt század második felében is élt. Nálunk sem volt ritka, hogy egy-egy dallamot hol vallásos, hol világi tárgyú szöveggel énekeltek. Nem csoda, ha az évszázados gyakorlat során elmosódott az egyházi és a világi közötti határvonal, s az egyházi zene rányomta bélyegét a világra, és akár ösztönös átvétel fejleményeként, akár az egyház tudatos közvetítése révén a mindennapi életnek, a szokásoknak egyformán részévé vált. Természetesen — miként más népeknél — régebben nálunk is előfordult, hogy a vallásos szövegekhez is kapcsolódtak népi dallamok, és ezek egyházi énekeként maradtak fenn napjainkig. Azok a szokások, amelyeknek az alkalommal összefüggő dalaik, illetve dallamaik voltak vagy vannak, a családi élethez, a naptári év ünnepeihez és a munkaalkalmakhoz, a velük összefüggő szokásokhoz, népi rítusokhoz kapcsolódnak [17: 25].

A családi élet legjelentősebb állomása a házasságkötés és annak megünneplése: a lakodalom. A család ünnepei közül ennek a leggazdagabb a dallamvilága. Néhány évtizeddel ezelőtt még egyik-másik vidék lakodalmainak minden mozzanatához hosszú évtizedek, sőt évszázadok során kialakult alkalmi dalok fűződtek. A kézfögótól a lakodalom utómulatságáig tartott az alkalomhoz illő dalok éneklése, az egész lakodalom valóságos dalmű volt. Kiénekeltek a jegyespárt, dalolva vitték a menyasszony ágyát, ruháját a vőlegényes házhoz, a jegyeseket dallal kísérték az esküvőre és onnan vissza, dallal búcsúztatták el a menyasszonyt szüleitől, és alkalmi dallama volt a menyasszonytáncnak. A közelmúlt lakodalmainak dallamanyagában itt-ott ugyan helyet kapott egy-egy stílusú dallam és még inkább az új dallamvilág, de ezeken és egyéb eredetű dallamokon kívül a bibliai példabeszédekkel együtt itt-ott egyházi jellegű dallamok is előfordultak, hogy világi vagy vallásos jellegű dallam és szöveg tegye az alkalmat még ünnepélyesebbé. Mondhatnánk, országai/érte el volt terjedve a bibliai kánai menyegzőről szóló ének, amelyet Általában a lakodalmi vacsora közben

énekelték a vendégek. Még néhány évtizeddel ezelőtt is megfigyelhettük, hogyan kapcsolódott a lakodalmi ebédhez illő világi — előbb más dallammal énekelt — szöveghez új dallamként egyik templomi ének dallama [17: 27].

Persze ezek az alkalomhoz kötött dalok sem ürök életűek. Egyik-másik évtizedekig, évszázadokig tartotta magát, aztán egy emberöltő alatt vagy néha egyik napról a másikra feledésbe ment, újabbnak adta át helyét, vagy teljesen feleslegessé vált, mert megszűnt az alkalom, a szokás, a cselekmény, amelyhez kapcsolódott. Az utóbbi évtizedek során gyakran azt is megfigyelhettük, hogyan váltja fel az egy-egy alkalomhoz, szokáshoz fűződő régi szöveget és dallamot az új. Egyik-másik esetben az új dallamot a hozzá kapcsolódó szövegnek egy-egy verse, egy-egy verssora még valamelyest a cselekményhez fűzi; máskor már az sem, s a cselekmény, a zene és a szöveg szerves kapcsolata megszűnik.

Az esztendő ünnepei közül a régi karácsony emelkedett ki gazdag énekanyagával. „Karácsonykor tiszta énekből állt a f a l u ” — mondotta egyik adatközlőnk. A betlehemesek játékában az énekelt és mondott szövegek váltották egymást. Egyes vidékeken még nemrégiben is élt a régi szokás, hogy karácsony éjjelén a felnőttek énekkel köszöntötték a rokonokat, barátokat és szomszédokat. Karácsony estéjén a gyermekek dalaitól visszhangzott a falu: ők is, mint a felnőttek, házról házra járva, az ablakok alatt énekelték a betlehemes játékokból kiszorult pásztordalokat, a régebbi és az újabb énekeskönyvekből tanult vagy már csak a nép emlékezetében élő karácsonyi énekeket. Mint karácsonyi szokásainkat, karácsonyi énekeinket is erős rokoni szálak fűzik a szomszéd népek hasonló anyagához, de az évszázadok folyamán a magyarság ízlése, újat teremtő ereje hagyományossá vált karácsonyi dallamainkra éppúgy rányomta bélyegét, mint a magyar népegészséges humora a pásztorénekek szövegeire. A Dunántúlon itt-ott még a legutóbbi esztendőben is tartották a regölés szokását. Fiúgyermekek, máshol legények, fiatal házasemberek keresték fel főleg a lányos házakat, és mondták el jókívánásaikat. Láncos botokat, hólyaggal befödött köcsögöt és esetleg más hangszert is vittek magukkal. A házba betérve, a gyermekjátékokéhoz hasonló, többnyire kis hangterjedelmű olykor oktávnyi dallam néhány ütemének ismételtetéséhez énekelt szövegben gyakran István király szolgálainak nevezték magukat, a csodaszarvasról szóltak, de a hangsúly mindig a jókívánásokon, a leányok és legények összepárosításán volt [17: 28].

IV. Népi hagyományaink

Mi is az a hagyomány? Hogyan maradt ránk az a sok tudás, amit az előttünk járó nemzedékek fölhalmoztak? Az írás feltalálását megelőző időkben csak úgy történhetett, az egyik ember elmondta a másoknak, amit a világról tudott, megmutatta neki, mit hogyan kell csinálni. Minden nemzedék hozzáadott valamit a meglévő ismeretekhez. Az írás feltalálása könnyítette a továbbadás folyamatát, de a kultúra nagyobb része továbbra is apáról fiúra szállt, szájról szájra öröklődött. Az idősek gondosan megtanították a fiatalabbakat vadászni, halászni, főzni és minden más mesterségre.

„Azt a láthatatlan szervezőerőt, amely a legrégebbi időkben az emberiség fennmaradásának egyik legfontosabb feltétele volt, amely kényszerítette eleinket egymás szájáról lesni el a szót, egymás kezét figyelve megtanulni a mozdulatot, hagyománynak, idegen szóval tradíciónak nevezzük.” [18: 323]. A tradíció szó a latin *tradere* (átadni) igéből származik. Jelenthet bármilyen hagyományt, szokást, amely a régmúltból származik, vagy tradicionális gondolkodást, amely régebbi korok különféle vallásos és szellemi örökségét alkalmazva kíván a jelenkor emberének szellemi segítséget nyújtani. A tradíciók rendezik egy-egy társadalmi csoport életét, irányítják tevékenységét, és létrehozzák azt a szellemi közösséget, melyet társadalomnak nevezünk. A hagyományok irányította közösségek hozzák létre azt a magasabb rendűen szervezett kulturális egységet, amit nemzetnek nevezünk.

A hagyományoknak életünkben fontos szerepe van. Szüleinktől, nagyszüleinktől, környezetunktől olyan értékeket kapunk, amelyek megőrzése, továbbadása mindannyiunk feladata. Lehetnek ezek családi értékek, hagyományok, de vonatkozhatnak egy nagyobb közösségre, egy településre, vagy akár egy egész nemzetiségre is. A hagyomány a történelem folyamán kialakult értékek összessége, mely a fejlődés folyamán szüntelenül összekapcsolódik a megújulással. Ez azt jelenti, hogy az újítás mindig a hagyományokra támaszkodva szakít a hagyományok egy részével, és mihelyt újjá születik, maga is hagyományt alkot.

A hagyomány és a változás összefüggése, a régi és az új küzdelme általános törvény. Évszázadokon keresztül a régi és az új nemcsak együtt jelentkezik, hanem átmeneti formákat, egymásba olvadást, keveredést mutat. Az átmeneti formákon keresztül tör utat magának az új. Ez az egyik magyarázó elve annak a jelenségnek, hogy a paraszti kultúra évszázados kulturális hagyományt hordoz, épít át újra, meg újra. A hagyományos formák, tartalmak nemcsak hagyományozódnak, hanem átépülnek, beleépülnek a születő újba, vagy úgy őrzik a hagyományt, hogy a változás lassú minőségi és mennyiségi fokokon megy át.

Régen az emberek életében természetes szerepet töltöttek be a szokások. A mindennapi élet részei voltak, mindennek megvolt az ideje és a jelentése. A régi időkben, a falvakban és a városokban nem voltak olyan szórakozási lehetőségek, amelyek ma változatossá teszik a szabadidőt. A falu hagyományos rendje gondoskodott arról, hogy a dolgos hétköznapiakat vidám, jókedvű ünnepek váltsák fel. Az ünnepeket, különösen a nagy egyházi ünnepeket, munkatiltalom, templomlátogatás, meghatározott ételek fogyasztása, megszabott viselet jellemezte.

A modern kor embere már nagyon keveset tud a régi idők népszokásairól, amelyekben a magyar nép lelki világa, a parasztság szellemi kultúrája olyan jellemzően mutatkozott meg. Legtöbb népszokásunk az ünnepekhez, az esztendő jeles napjaihoz fűződik, ezek a napok évszázadokon át a paraszti közösség ünnepei voltak. Népszokásaink hasonló nemzeti értékeket jelentenek, mint a népzene, vagy a népművészetnek más ágai, ezért megőrzésük, emlékezetben tartásuk magyar kötelesség.

A népszokások, közé tartozik minden olyan szokás, amely a parasztság életének történelmileg kialakult rendjében a társadalom más osztályaitól és más rétegeitől eltérő módon szabályozza a munkát, a társadalmi érintkezést a környezetről való gondolkodást, a hétköznapiakat, és az ünnepek egész rendszerét, tartalmát. Az idők során az ünnepekhez kapcsolódó számos hiedelem és szép magyar szokás alakult ki. A szokások az emberi élet fontos eseményeihez, a közösen végzett munkákhoz, jeles napokhoz fűződnek. Összekapcsolják múltunkat jelenünkkel, kifejezik összetartozásunkat, kötődéseinket közösséghez, lakóhelyhez, tájegységhez. Az évszakok változásához, a napfordulókhoz, a mezőgazdasági munka egyes fázisaihoz, állami és egyházi ünnepekhez egyaránt meghatározott rítusok fűződnek. A népi kultúrában az ember és a természet kapcsolata tükröződik vissza. Különböző rítusokkal tette emlékezetessé a nép a gazdasági év kezdetét és befejezését. Az emberi élet az egyénhez és a kisebb közösségekhez kötődő sorsfordulóihoz, valamint az állami és egyházi ünnepekhez is meghatározott népszokások fűződnek. Így alakultak ki a naptári évtől elválaszthatatlan ünnepek, a jeles napok [<http://osszefogas.ewk.hu/nepi-hagyomanyok/>].

Az esztendő a legkerekebb időegység, a természet körforgása. A régi ember, együtt élve a természettel jól tudta ezt. Munkanapjaink – ünnepnapjaink sora nagyrészt életünk rendszerének körforgását követik. Hagyományaink, népszokásaink területi egysége az egész magyar nyelvterülethez köthető, tehát a történelmi Magyarország földrajzi, és néprajzi tájegységeit foglalja magába. A szokások egy része az egész magyar nyelvterületre, más része kisebb tájegységre jellemző. Az általánosan elterjedt szokások is változatokban élnek. Munka

és ünnepek váltják egymást meghatározott rendszerben életünk során. Az ünnepnaptól ünnepnapig elvégzendő feladat adja majd a jól megérdemelt pihenés alapját. Az ünnep olyan különleges időszak, amikor a közösség a megszokottól eltérően viselkedik. Az ünnep vallás etimológiai jelentése alapján „szentidő”, melyen megfelelő szertartások, az ünnepi viselkedés sajátosságai valamilyen formában mindig megjelennek. Az összetartozás érzése minden egyes ünnep alkalmával meg kell, hogy nyilvánuljon. Ez ad egy különleges varázst az ünnepnek, megkülönböztetve a hétköznapiok egymásutániságától. Az idők alatt a népszokások célja elhalványult. Az ünnep az érték felmutatását is jelenti. Értékrendünk és a körülöttünk levő világ ötvözetéből születtek jeles napjaink, ünnepeink. Szűkebb értelemben a népszokások az ünnepekhez kapcsolódó szokásokat jelentik. Tágabb értelemben minden olyan szokás, amely keretek közé rendezi a munka, a társadalmi érintkezés, hétköznapi, és az ünnepek sorát. Ünnepeink, hagyományink egységbe tartoznak. Bár csoportosíthatjuk őket, egymástól nem elválaszthatók, hiszen a közös kultúra adja mindegyik alapját.

A hagyományokban élő kultúra számos olyan elemet őriz, melyből vissza tudunk következtetni elődeink életmódjára, mindennapjaira. Sokaknak, mikor meghallják a szót "hagyomány", a hajuk is égnek áll. Megcsontosodott, megkövült, furcsa szokásokra gondolnak, amelyek csak terhet jelentenek. Az egész „modern” kor fő törekvése régóta az, hogy ezektől megszabaduljunk, és ez a törekvés különösen felgyorsult a huszadik század második felében, amikor is minden egymást követő nemzedék számára szinte kötelezővé vált, hogy megszabaduljon az összes régi dologtól, már az előző generáció szokásaitól, hagyományosan kialakult dolgaitól is. A „forradalom”, „lázas”, „újítás” nagyon pozitív és divatos szavak lettek. Így volt ez akkor is, amikor e sorok írója abban a korban volt, húsz éves se volt, tizenhat. Minden ellen lázadtunk, és természetesen a hagyomány volt az utolsó, ami érdekelt. Mindig az új, a megújítás, az új lehetőségek felkutatása volt érdekes számunkra. Ezért nagyon fontos mindenekelőtt tisztázni, hogy mit értünk hagyomány alatt [<http://osszefogas.ewk.hu/nepi-hagyomanyok/>].

1. Népszokások, jeles napok szeptembertől decemberig

A népszokás az ősi hiedelmekhez, vallási és világi eseményekhez kapcsolódó ünnepi és köznapi alkalmak cselekvésredje. Szabályozza egy közösség és benne élő emberek mindennapi munkáját, viselkedését, egymás közti érintkezését: miként kell aludni, fölkelni, tisztálkodni, köszönni, enni, dolgozni, játszani, örülni, gyászolni, dalolni, táncolni és az érzelmeket másokkal közölni.

A néprajz általában két nagy csoportban foglalja össze a népszokásokat:

1. A családi élethez tartozó népszokások, mint a szülés, házasság vagy a halál.
2. A naptári évhez kapcsolódó jeles napok, mint a tél, tavasz, nyár, ősz.

Jeles napok, amelyekhez valamely állandó szokás vagy hiedelem fűződik, a néprajz jeles napoknak nevezi. Az emberek hosszú idők folyamán gazdasági munkák kezdetéhez, befejezéséhez, az ünnepekhez különböző rítusokat kapcsoltak, s így kialakították az év ünnepeit, a jeles napokat. Ilyenek lehetnek, mint például az idő, kalendárium, évkezdés, névünnepek [18:351].

A magyar hagyományokat az évszázadok során rendkívül sok hatás érte. Egyes szokásokban kimutathatók szláv, másokban a német nyelvterületről jött hatások. Vannak keresztény és kereszténység előtti, sőt az antik hagyományokra visszavezethető elemek. Ezek kibogozása nem könnyű feladat, mert adataink java része az elmúlt száz-százötven esztendőből való. Egyes szokások az idők folyamán elhaltak, melyek között szerepel az őszi, hideg estéken rendezett fonó, tengerihántás, tollfosztás stb., másokat idegenből átvettek és átalakítottak. Néha ezt a folyamatot tetten is érhetjük. Például a Mikulás (dec. 6.) megünneplése és a karácsonyfa - állítás szokása az elmúlt száz esztendőben nyerte el a ma ismert népszerű, országosan elterjedt formáját. Ma is tanúi lehetünk hasonló folyamatnak, hogy csak egyetlen példát említsek: az adventi koszorú rohamos meghonosodása. Napjainkban a szokások és a hozzájuk kapcsolódó tárgyi világ terjesztésében a sajtó, a rádió, a televízió, az ipar és kereskedelem hatalmas szerepet játszik. Ezek az egyházi iskolák, intézmények és tanítók számára gyakorolt adománykérő, köszöntő szokások voltak. Az utóbbi évszázadra azonban a paraszti hagyományban ünnepköszöntő szokásként éltek tovább például karácsonykor, újévkor. Ugyancsak az iskolai gyakorlat hozta életre a nagy múltú Gergely-járás szokását. A paraszti hiedelmekre, elsősorban az időjárásjósoló, varázsló eljárásokra a kalendáriumok gyakoroltak máig érezhető hatást. Évszázadokon át a paraszti háztartások gyakran egyetlen olvasmánya a kalendárium volt, mely bőségesen kínálta többek között versbe szedett időjárési reguláit [<http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/81.html>].

Keresztelés - A keresztszülőket már a gyermek születése előtt kiválasztották a baráti körből, akik egy hetes korban elvitték az újszülöttet a templomba, hogy megkereszteljék. Legtöbb családban a nagyszülők, szülők nevét adták névadásnál a gyermeknek. A keresztszülők egymást komának, komámnénak szólították. A keresztelés napjának reggelén komatálat vittek a kismamának, mely finom falatokat tartalmazott, valamint kisinget, ajándékot, pénzt tettek a kismama párnája alá. Keresztelés után a meghívott családok a

terített ünnepi asztalnál foglaltak helyet, melyet a keresztszülők készítettek el. Tréfából pénzt adtak össze ingre, hogy az újszülött ne járjon mezítelenül [<http://osszefogas.ewk.hu/nepi-hagyomanyok/>]

Házasságkötés - A fiatalok párválasztását a pap 5 alkalommal hirdette ki a gyülekezetnek a templomban. Az esküvő előtt 8 nappal a vőlegény és a menyasszony hívta meg a rokonokat, barátokat, ismerősöket. A lakodalmat tavaszi időre, pünkösöd havára, hétfői napra tervezték. Az esküvő előtt lisztet, tojást, tejet, tyúkot vittek a meghívottak a lakodalmas házhoz. Az előkészületek már hetekkel előbb elkezdődtek: csigacsinálás /húslevesbe való tészta/, süteménysütés, disznóölés, borjúvágás, tyúkok előkészítése. Az esküvő napjának első jelentős eseménye a menyasszony-kérés. Először három maskarát hoztak a vőlegényhez, kérdezve, hogy ez e a menyasszony? Az igazi menyasszony megjelenését követte az ebéd, majd a menyasszony elbúcsúztatása szüleitől, barátaitól. Ezt követően elindultak az esküvőre. Az egyházi szertartás után az udvaron felállított sátorban kezdődött az igazi multság. A vacsora legjellegzetesebb fogásai: húsleves, pörkölt, töltött káposzta, tejbekása pecsenyével. Minden fogást először a vőfély hoz be, és versekkel nyújtja át a tállait. A tejbekása feltalálása után bejön a szakácsné bekötött kézzel és fakanállal, s szedi az un. kásapénzt. Akitől nem kap, annak az orrára koppint a fakanállal. Éjfél után következik a pártaköszöntés, majd a menyasszonytánc. Amikor virradni kezd, eloszlik a vendégsereg.

Temetés - Régen öreg, fiatal a háznál hunyt el. A hozzátartozók a halottat megmosdatták, felöltöztették és a koporsó megvétele után a fűtetlen első szobában felravatalozták. Az órát megállították, a tükröket fekete anyaggal leterítették. A rokonok, barátok és ismerősök az elhalálozás napjának estéjétől a temetésig virrasztottak, közösen imádkoztak, énekeltek az elhunyt mellett.

A temetés napján, a ház udvarán felravatalozott koporsót a szertartás kezdetén leszögezték, majd 4-4 férfi vitte ki gyalog a temetőbe. A sírt úgy ásták ki, hogy abba 4-5 koporsót is lehelyezhettek. Az egyházi temetés után halotti torra mennek vissza, ahol bort, húst, süteményt tálalnak fel, miközben énekelnek, imádkoznak, méltatják az eltávozott érdemeit.

Zöldcsütörtök - A pásztoremberek /kondás, csordás, gulyás/ hangszereikkel /kürt, tülök, csengő, ostor, kolomp/ házról házra járnak és szedik az un. bocskorpénzt.

Legénnyé avatás - Akkor történhet meg, ha a fiú első alkalommal 1 hétig kaszál a felnőttekkel és bírja az iramot, a fáradtságot. Ekkor választ magának "keresztapát", akivel együtt áldomást fizetnek.

Ruházkodás - Régen a legények hétköznap lobogós ingujjat és bő gatyát, ünnepnap feszes magyar nadrágot, pitykés mellényt és zsinóros kabátot viseltek. A lányok ingvállban jártak, ünnepnapon bársony szoknyát, pruszlikot viseltek. Az öregek télen ködmönt, gubát, bundát, hordtak.

Szüreti felvonulás - Ökrös és lovas szekereken magyar ruhában lányok és fiúk vonultak fel éneklés közepette. Az első szekéren a bíró és felesége, a következőkön a népi táncosok, szőlőszedők, puttonyosok. Este a szőlővel feldíszített teremben táncmulatság kezdődött. Akit a kerülő szőlőlopáson rajtakapott, az a bíró által megszabott büntetést kifizette [18:377].

Szüreti bál- Mikor a szüret befejeződött, megtartották a szüreti bálokat. Külön az iparosok, a gazdalegények, a szegények. Szüreti felvonulást is rendeztek, választottak bírót, bírónét a legügyesebb csőszlányok, csőszlegények közül. A bíró kíséretéhez tartozott két pandúr, két kisbíró és két cigány. Az utóbbi kettő feladata volt, hogy cigánynak öltözve mókázzanak. A bíró és bíróné kocsiját a két pandúr kísérte lovon, mögöttük lányok ültek a kocsiban, virágkoszorúval díszített kosarakkal. A legények a lányok mellett lovagoltak. A szőlőben leszedtek annyi szőlőt, amennyi a bálterem díszítésére kellett. Nagy fűrtöt készítettek, amit a fő helyre tettek. Ezt az éjszaka folyamán ellophatták, vagy a végén kisorsolták. A csőszlegények és -lányok feladata volt, hogy vigyázzanak a szőlőlopásra. A nagygazdák, iparosok szüreti bálján a húszas évektől stilizált „magyar ruhában” jelentek meg a lányok. Csőszbált Topolyán 1948-ban tartottak utoljára. Szüreti bálokat Kalotaszegen csak az alszegi falvakban tartottak. Október 6–20. között rendezték ezeket. A falvakban egy napon tüzték ki a szüret idejét. A szőlőbe az asszonyok ennivalót vittek. A zenészek végiglátogatták a szüretelő családokat. A legények a zenészekkel előbb hazaindultak a táncterembe, ahová csak azok a lányok mehettek, akiket a legények elhívtak. Reggelig mulattak. A második világháború óta a családok nem szüretelnek egyszerre, így a bált a szüret után két-három héttel tartják. Egy-egy család vállalja fel a rendezését, a gazdát bálkirálynak nevezik. Kettesden szőlővel díszítik fel a termet, a közepébe pedig nagy szőlőkoszorút függesztenek. Akinek sikerül szőlőt lopnia a koszorúból, bírságot fizet. Magyar ruhás csőszlányok és legények vigyáznak a szőlőkoszorúra.

Kárpátalján is népszerű ősszel a szüreti bál rendezése. Népi hagyományokat őrzik minden magyar lakta településen, köztük Tiszaásványban is. Ott a helyi kultúrház vezetője

felkészíti a fiatalokat a szüreti táncra, népdalokra és versekre. Az énekek között felzendül a a “Megérett, megérett a fekete szőlő”, az “Érik a szőlő, hajlik a vessző”, az ”Az ásványi legények”, az “Az ásványi dombtetőn”, valamint a “Már minálunk babám” című népdalok. A szüreti ünnepséget megrendezhetik szeptember elejétől, október közepéig. A fiatalok feladata már szombaton elkezdődik, mert ki kell díszíteniük a helyi kultúrházat és a szekeret. Másnap délelőtt népviseleti ruhába öltöznek és a kidíszített szekéren végig vonulnak a falu népdalokat énekelve és minden utcán megállnak és eltáncolják a csősz táncot, melyet harmónika szó kísér, ezzel hívogatva az esti mulatozásra a falu lakóit. A bálba a mulatni akaró vendégsereg kaláccsal (süteménnyel), itallal vagy más ételekkel érkezik. A terem szalagokkal, szőlő fürtökkel van feldíszítve.

Este megkezdődik a bál a csőszök nyitó táncával. Később sor kerül a tombola sorsolásra és a bálkirály és bálkirálynő választásra is. A hagyomány szerint az a bálkirály és királynő, aki megtalálja egy szőlőfürtben elrejtett “bálkirály” valamint “bálkirálynő” szót. A mulatság alatt a csőszök fontos feladatai közé tartozik, hogy őrizték a felaggatott szőlőfürtöket és táncoltassák a lányokat.

Éjfél előtt kihirdetésre kerül a szüreti koszorúk árverezése, amely abból áll, hogy amely legény a legtöbb pénzt kínálja fel a koszorúért az megajándékozza kedvesét vele. A koszorú tartalma: 2-3 fürt szőlő, gyümölcs, csokoládé és egy üveg bor. A multság hajnalig tart.

2. Szent Mihály hava

A római naptár szerint szeptember hónap neve a hetedik szóból ered. Cesare Ripa ikonológus szerint a hónapot egy repülő, nevető ifjú személyesíti meg, bíborruhában, fején köleskoszorúval. Jobbjában mérleggel, a hónap jelével, baljában a szőlővel és más gyümölccsel teli bőségszaru.

A szeptemberrel kezdődik meg az ősz, így általában elfogadott az a megállapítás, hogy „szeptember szép ember, november csúf ember, december rossz ember”. Ha hűvös az idő, azt szokták mondani: „Megnézi szeptember, miért dolgoztunk a nyáron”. Egyébként a hagyomány szerint a karácsonyig tartó időjárást is megmutatja szeptember a saját időjárásáról.

Szeptember 1. Egyed- a szőlőőrzés kezdete. Idő- és termésjósló nap.

Szeptember 2. Lőrinc - rontónap. A dinnye lucskossá, rossz ízűvé válik. Legutolsó fürdő és mezítlábas nap.

Szeptember 8. Régen őszezdő nap volt. Termény- betakarítás, dióverés.

Szeptember 29. Szent Mihály- az Utolsó Ítélet főangyala. Pásztorok, juhászok ünnepe, cselédfogadó nap. Az új bor szűrésének napja és a lakodalmak kezdésének ideje. Időjós nap [18: 351].

3. Mindenszentek hava

Október 4. A vetőhét kezdőnapja.

Október 15. Nagy Szent Ferenc- a szüretkezdés napja. A szüretelő napszamosok, barátok, rokonok hangos énekléssel, ostordurrogatással kezdték meg a szüretelést. A nők szedték a fürtöket, a férfiak puttonyokkal hordták a kádba a szőlőt. A szüreti munkálatok befejezése hangulatos vidám alakoskodó fölvonulásokkal, táncos mulatozásokkal zárult. A tánc tér fölötti hálóra fölragasztott szőlőfürtöket a csőszök őrizték. Ha a szőlőt dézsmálókat a csősz elfogta, akkor a bíró szigorú büntetést szabott ki a szőlőtolvajokra.

Kukoricafosztó- Őszi társas munka. Elnevezése vidékenként változó volt: fosztó, bontó, tengeri hántó. Szomszédok, rokonok, ismerősök segítségével megfosztották a kukoricacsöveket a levelektől, miközben dramatikus játékokkal, énekekkel, táncokkal szórakoztatták egymást [18:376].

Tengeritöréskor a nagyobb gyermekek is részt vettek a munkában Kosarakba, vedrekbe, zsákokba törték a tengerit, amit szekérrel honi tak fel az udvarra. Ott lepakolták, és estefelé kezdődött a „hántó”, A hántóba öregek, fiatalok, mindenki eljött. Vicceltek, énekeltek, szórakoztak. Ha üszkös tengerit találtak, a fiúk bekenték vele a lányok il, sokszor a kisebb gyermekeket is. A hántás sokszor éjfélig is eltartott, de a kisebb gyermeket egy idő után az anyja elvitte lefektetni.

„Vót este tengerihántó, és akkor elmentek a szomszédok, a lányok egyik a másikánál elment segíteni.” „Az igen nagy vót. Hántollak az udvaron. Letörték csak. Összegyűltünk sokan, fiúk, lányok. Ott hamu roztak a tengerihajba. Öregek is vótak, fiatalok is.”

„Meg, ha hántani is kellett, mennyi sokan összegyűltünk, őszi tln noltunk, bolondoztunk, oszt játszottunk, hajingáltuk egymást, hát, jobb kedvűek vótak akkoriba az emberek, mint most. Valahogy magától jött az, nem tudom, nem is, ha lett vón mír’ is szomorkodni, nem gondoltunk rá. És most meg valahogy sokkal jobban, jobb körülmények közt vagyunk, de mégis, olyan szomorkásabbak, nem jókedvűek az emberek, zárkóztak.” [5:110].

Október 18. A gesztenyeszüret, mulatozások és a leányvásárok ideje. Utolsó magvető nap.

Október 20. Vendel- a pásztorok védőszentje, pásztermise, körmenet Szent Vendel szobra körül. Az igás állatokat ezen a napon nem fogták munkára.

Október 21. Orsolya- a káposzta és a kerti vetemények betakarításának kezdete.

Október 26. Dömötör- a az idő hideg akkor kemény tél lesz.

Október 28. Simon-Júdás- A tokaji borvidéken a szőlő védőszentje. Ez a télkezdő nap az aszú szőlő szüretelésének és az állatok behajtásának napja [18:351].

4. Szent András hava

Október végén, november elején halálba fordul a természet. Az őszi színes, szép levelek lehullnak, s az érkező fagytól hamar sárrá változnak. A növények áldozatul adják magukat, tápláló talajjá válnak. Egyre hidegebb van, ködösek a hajnalok. Őszi kabátunkat lassan télire cseréljük. Mi emberek is többet gondolunk ilyenkor a halálra, az elmúlásra. Ám ne gondoljuk, hogy a halál elpusztulás: a halálból mindig új élet születik. Ezért ültetett a régi ember a Farkas napján kidöntött öreg fa helyett facsemetét. Hiszen ez élettel együtt jár a halál is.

November 1. Mindenszentek napja- a sírgondozás és azoknak a szenteknek ünnepe, akiknek a neve a naptárban nem szerepel. A természet a téli nyugalomra készül.

November 2. Halottak napja- Csendes pihenőnap. A családtagok fölkeresik a korábban rendbe tett sírok és imádkozva, virágokkal, gyertyagyújtással emlékeznek az elhunyt hozzátartozóikra. Régen a temetőkapuk előtt gesztenyesütők, gyertyaöntők, koszorúkészítők sátrai álltak.

November 22. Fonó- az asszonyok és lányok társas tevékenysége volt. Az őszi munkák végeztével kezdődött és a farsang végéig tartott. A fonóház szokásai az ünnepekhez és jeles napokhoz igazodtak. Katalin napig énekeltek, táncoltak, adventben meséltek, verseltek, csendes játékokat játszottak, farsangban mulatoztak. A legények csak a legényjáró napokon mehettek a fonóházban [18:377].

Kárpátalján fennmaradt hagyomány szerint esténként- szombat, vasárnap kivételével- egy- egy háznál összegyűltek a lányok, asszonyok és fonót rendeztek. Mindig megbeszélték, hogy melyik este hová mennek.

A fonó 6-7 órától éjfélig tartott. A legények minden este felkeresték a fonóházat és szórakoztatták a lányokat. Ott ha valamelyik lány leejtette az orsóját egy legény felkapta, s

akkor ezt a lánynak ki kellett váltani egy csókkal, mert nem tette, akkor a fiú felmotólálta a kapujára a fonalat. A fonóból hazafelé menet a legények elkísérték a lányokat aszerint. Hogy ki kinek tetszett [1: 9].

Tollfosztó- a téli hónapokban estére kelve egy-egy háznál az asszonyok és a lányok összejöttek és mesélve, énekelve a liba- vagy tyúktollat megfosztották csumájától. A segítőkét mások, főtt kukoricával, hagymás babbal, pattogatott áldomásra, muzsikást fogadtak és tollas alakoskodók játékán mulattak.

Kárpátalján is igen népszerű volt őszi és téli estéken a tollfosztás. Fennmaradt leírások alapján, amikor már nem volt sok munka, tollfosztóba hívták a lányokat, sorba. Egy-egy lányos háznál összegyűltek a fiatalok, fosztották a tollat és szórakoztak is ott.

Néhány asszony is részt vett a munkában, hisz ők már jártasabbak voltak a fosztásban. Az ügyes háziasszony vigyázott ám arra, hogy bele ne kerüljön a kocsány a párnába. Hogy a tollról jól lefosszák a pihét, s a kocsányt se dobják el, mert hasznát veszi még.

Az asszonyok azt is megfigyelték, hogy ki az ügyes lány, s kit kell tanítani még. Ki kivel szórakozik, hogy táncol, hogy mulat, hisz fiúk is voltak ott, néha még zenészt is hoztak. Másnap aztán volt mit beszélni a faluban: „ *Ki megy férjhez?* ”. Így töltötték el régen a faluban a lányok az estéket [5: 35-36].

November 25. Katalin- a Gergely-naptár előtt évkezdő nap volt. Az őszi mulatozások utolsó bálja. Időjóslo nap. Ha Katalin kopog, karácsony locsog.

November 30. András apostol- télkezdő, időjóslo nap. Fiúk és lányok fortélyos párjóslassal- ólomöntéssel. András jelképesen szólva zárja a hegedűt, vége a zajos mulatozásoknak, kezdődik az advent [18: 351-377].

V. A magyar népdalok gyermeki létére gyakorolt hatása

Több nemzetközi tanulmány is érvel amellett, hogy a zenei nevelésnek kulcsfontosságú szerepe van a személyiség fejlődésében. A mindennapos, szisztematikus zenei nevelés hatására a gyermekeknek rugalmasabb a problémamegoldó képességük, általánosan ügyesebbek, nagyobb a belső kontrolljuk és az emocionális érzékenységük. A zene alakítja az ízlésvilágukat, az értékrendszerüket, és gazdagítja, formálja a személyiségüket, egyfajta belső egyensúlyt teremt. Ezek a gyermekek empátikusabbak, toleránsabbak, és befogadóbbak. A zenétől, művészetektől távol eső tudományterületek zenével összefüggő magyarországi tapasztalatait érhetjük tetten többek között Hámori József, Freund Tamás, Szirmai Imre, Bagdy Emőke, Tényi Tamás kutatásai mentén. Hámori József az emberi agy és a zene kapcsolatát kutatva tudományos érveket sorakoztat fel amellett, hogy a zenei nevelésnek nem önmagáért kell, illetve kellene léteznie a gyermeknevelésben. Az agy korai zenei fejlesztő hatásokra kialakuló beállítódásai meghatározó funkciót töltenek be a személyiség fejlődésében. Azt állítja, a zenei fogékonyság kihat az agyi struktúrákra, az agyi beállítódásokra, és ezáltal az egyén sikeresebb lesz más irányú tevékenységeiben is.

Forrai Katalin a 70-es években, csecsemők és kisgyermekek között végzett vizsgálatain során megfigyelte, hogy a több zenei kezdeményezésben részesülő gyermekek körében több ritmikus, tagolt hangadás, több énekelt szöveg jelenik meg a kontroll csoport gyermekeihez képest. A mozgás és hangadás kapcsolatát vizsgálva az körvonalazódott elemzéseiben, hogy mindkét csoportban az énekes tevékenység alatti egész testmozgás megjelenése volt domináns. Forrai vizsgálatain során nem szignifikánsan, de tendenciaszerűen mutatkozott, hogy az „énekes csoport” nyitottabb a társas kapcsolatokra, illetve szívesen cseréli le a tárgyakkal való manipulálást saját hangjával való játéokra. Ám Forrai végső következtetései között ráirányítja arra is a figyelmet, hogy a nyugodt, örömteli tevékenykedés általánosan is (a kontroll csoportnál is!) stimulálja a gyermeket zenei önkifejezésre [2: 15-20].

A kisgyermek fejlődése során egyértelműen körvonalazódnak azok az életszakaszok, amikor intenzív odafigyeléssel fordulnak a zenei hatások irányába, ösztönös, spontán mozgásokkal, hangadással kísérik azt. Az éneklés, mondókázás közben a velük foglalkozó számára egyértelműen érthetőek a gyermek reakciói, mozgása, mimikája, tekintete, gesztusai és hangadásai. Az ilyen gyermek, mint befogadó, aktívan figyel, hallgatja az éneklést, részt vesz a zenei tevékenységet kísérő mozdulatokban, újra kéri anélkül, hogy ő maga énekelne. Ennél a korostálynál teljes zenei aktivitásnak lehet minősíteni azt a figyelmet, amikor a dal hallgatása közben valami mást csinál, például babázik csendesen, vagy épít. Figyelme rövid (néhány másodperc), illetve könnyen elterelődik, de a többszöri hangoztatás lehetőségét

biztosít számára az újbóli bekapcsolódásra. A dalt kísérő mozgás, kép, báb megerősíti az élményt. Reagálási idejük igen lassú, itt is a többszöri játék, dalolás ad lehetőséget a teljes feloldódásra, játékba merülésre. A kisgyermeket leginkább az egyszólamú, élő zene köti le, amikor látja, hogyan jön létre a hang, milyen érzelmi töltetet hordoz. Az előadó megszólítható, játékba hívható, ismétlésre kapható, képes felvenni a gyermek egyedi tempóját, hangulatát, dinamizmusát, kielégíti játékigényét, mozgásigényét. Az ilyen kommunikáció élményét nem pótolhatja semmilyen gépzene! Éneklésre, zenehallgatásra nem csupán azért van szükségük a gyermekeknek, hogy zeneileg fejlődjenek, hanem mert felkelti érdeklődésüket, mozgásra, hangutánzásra serkenti őket. Olyan érzelmeket vált ki a gyermekekből, mely sokoldalú fejlődésüket befolyásolja. Ahogy Forrai Katalin is megfigyelte vizsgálatainak során az énekes közegben nevelődő csoportban, a gondozó éneklése, zenei megnyilvánulásai mintát adnak a gyermek számára. Két és félszer többet dúdolgatnak az énekes csoport gyermekei egyedül is, de azt is megszokták, hogy a játék helyzetekben használt tárgyakhoz dalt hallanak, és amikor ismét játék középpontjába kerül az a tárgy, dallamrészleteket, hangfoszlányokat énekelnek a korábban hozzá hallott dallamból [2: 15-20].

1. Az ének-zene tanítás célja és feladatai

Az ének-zene tanítás célja az általános iskolában a világ esztétikai birtokba vétele lehetőségeinek megalapozása a zene sajátos eszközeivel. Mint a művészeti nevelési tárgyak egyike, a tanulmányi idő alatt arra törekszik, hogy rámutasson az ember és művészet, ember és zene kapcsolatára, s ezt a kapcsolatot aktív tevékenységi formákban munkálja ki.

Az ember környezetét nemcsak az élettelen és az élő természet tárgyai alkotják. Az ember környezetéhez hozzá tartozik a másik ember, hozzá tartoznak a társadalom tagjai, s a közöttük levő viszonyok. De benépesíti az ember világot az ember produktumának sokasága. Ebbe a körbe beletartoznak a műalkotások is. A műalkotások a valóság művészi tükörképéi adják. Ahhoz, hogy az ember megismerje a valóságot, meg kell ismernie a műalkotások világát is. A valóság megismerése így teljesebbé válik. Azért is, mert a műalkotások sajátos eszközeikkel, módszereikkel koncentráltabban sűrítve mutatják meg az ember számára a visszatükrözött valóságot. Sokszor úgy, hogy a műalkotásból többet tudunk meg a világról, mint a mindennapi tapasztalat vagy a tudományos megismerés útján. Ha tehát csak a valóság-megismerő, valóságelsajátító arculatát is vesszük figyelembe a műalkotásoknak, látható, hogy egységes teljes emberkép, világkép nem alakítható ki a művészeti alkotásokkal való találkozások mellőzésével [13: 3].

Eme teljes emberkép kialakításához járul hozzá az ének-zene tárgy a zeneművészet sajátosságainak, bemutatásával. — A zene valóságtükröző módszere merőben eltér más művészeti ágakétól. Az eltérés nyilvánvalóvá válik az alapvető különbségek szembeállításával.

Más művészeti ágak közvetlenebb módon mutatják meg az ember számára a tárgyakat. A zenében a tárgyak rejtve maradnak, vagy csak áttételesen sejtetik tárgyak jelenlétét. A képzőművészet pl. egy adott pillanatot örökít meg egy valósággrészletből. Függetlenül attól, hogy a kép álló, mégis következtethetünk esetleg a mozgásra, a dinamikára vagy a tárgyak közötti viszonyokra. A zenében mindez fordítva van. A valóságnak a folyamatszerű, dinamikus oldalát mutatja meg teljes közvetlenséggel a zene. A hangok, hangzások, zenei egységek közötti viszonyok a valóság viszonyainak bonyolult, művészi tükröződései. Ezen viszonyok a valóság valamely részére utalnak.

Folyamatszerűsége és sajátos kifejezési lehetőségei azt a különleges helyet biztosítják a zenének, hogy a művészetek sorában egyike azoknak, amelyek a legközvetlenebbül fér hozzá az emberi érzelmekhez. Az érzelmek kifejezése gazdagságánál és valóságtükröző lehetőségeinél fogva jelentőssé válik az ember világméretű alakításában, mivel a világméretű formálódásának nagyon sok szubjektív, személyes összetevője van. A zenével való kapcsolat így válik személyiségépítővé, mert a személyiségnek nemcsak a megismerő, hanem az érzelmi, s ezen keresztül a cselekvéseket irányító akarati összetevői is gazdagodnak.

Mint minden művészi tükrözés, a zene is emberközpontú. A valóság jelenségeit, tárgyai közötti viszonyokat egyéni módon fogalmazza meg akár a népdal ismeretlen szerzője, akár az ismert művész. De az egyéni megfogalmazást mindig befolyásolja a történelem, a társadalom, a kor, amelyben a művész él és dolgozik. A zene közvetlen érzelmi hatása lehetővé teszi a műalkotásban koncentráltan megjelenített valósággrészlet, „mikrokozmosz” áttételmentes megélését. Mivel a nagy művekben etikai tartalmak is sűrűsödnek, ezek befogadása és feldolgozása is közvetlen módon történik. Voltaképpen a zeneműveken keresztül nemcsak esztétikai, hanem etikai normakészletet is kap az ember, illetve az iskolai ének-zenei nevelés esetében a tanuló. Mind az esztétikai, mind az etikai normarend a személyiség sajátjává kell hogy váljék, hogy helyes útmutatóul szolgáljon a mindennapi élet helyzetei során döntésekben, a cselekvés irányításában. A zene érzelmi közvetlensége támogatja a spontán érzelmi azonosulást. Megfelelő érzelmi töltés esetén a cselekvések többé-kevésbé közvetlen indítéka, motivációs bázisa lehet.

Az általános iskolai ének-zene tanítás anyaga, módszerei biztosítják a személyiség sokoldalú fejlesztését.

Az általános iskolai ének-zene tanítás anyagát értékes zeneművek alkotják. A zeneművek két nagy csoportja:

- a) népzenei anyag
- b) műzenei anyag

ugyanazon végső cél érdekében, de más-más funkcióval rendelkeznek.

A magyar gyermekdalok és napdalok olyan részével ismerkednek meg a tanulók a törzsanyagban és a szabadon választható anyagban, amely az emberi élet és a természet gazdag sokféleségét mutatja be. A dalok szövegükben és zenei kifejezésükben egyaránt igazodnak az általános iskolai tanulók életkori sajátosságaihoz. Az alsó tagozatban nagy számban található a tanulók játék- és mozgásigényét kielégítő gyermekdalok (Bújj, bújj zöld ág, Ég a gyertya ég, Hová mégy, te kis hyulacska, Tüzet viszek, Csipkefa bimbója, Szélről legeljetek stb.), tréfás vidám hangulatú népdalok (4. o. anyagban Á-bé-cé-dé, Elszaladt a kemence, Hej Vargáné, Volt nekem egy kecském stb.) [13: 4].

A magyar népdalanyag töltse be kettős funkciót az általános iskolai ének-zene tanításban:

1. alapozza meg és alakítsa ki a tanulók zenei anyanyelvét, tegye fogékonyá a népdalok szépsége iránt;
2. adjon olyan dalkincset a tanulónak, amelyből szívesen énekel társas együttlétek alkalmával (ifjú és felnőtt korban is).

A kiegészítő anyag tartalmazza szomszédos, baráti és más népek népdalait is. Nemcsak az anyag színesítése érdekében, hanem, hogy más népek népi kultúráját is megbecsüljék a tanulók, s hogy legyenek képesek stílusuk alapján elkülöníteni a magyar és a nem magyar népdalokat.

Különös körülményt igényel a dalok tanítása, hogy a népdal tananyag helyett inkább társa legyen a tanulónak. Szolgáljon követendő példának a tanító átélte élő előadása. Spontán érzelmi hatást kelthet a hallás utáni daltanítás. El kell érniük, hogy a hangjegyről való daltanítás se fossza meg a népdalt élményt keltő hatásától. A tanítónak kell megítélnie, hogy a tudatosítást sém mellőzve a tudatosításnak milyen módozatait használja ki és milyen mélységig tudatosít. A népdaltanítás célja végső soron, hogy a zenei anyanyelvi anyag örömteljes éneklés, ne pedig száraz elméleti elemzés tárgya legyen.

Minden műalkotást vagy műalkotásrészletet élményforrásnak kell tekinteni. Ezen túlmenően számos ismeret és készség elsajátításának anyagául kell szolgálnia az élmény tudatosítása, elmélyítése érdekében. Viszonylag kevés lexikális, történeti ismeret közlésére kell törekedni. Lényegesebbek az ismeretek a zenei kifejezésről, a szerkezetről, a

szerkesztésről. A legrövidebb terjedelmű zenemű megközelítése is feltétlenül és elsődlegesen auditív legyen: csak az előzetesen felhangzó (élő vagy gépi) zene lehet bármiféle ismeretrögzítés alapja. Egyben az ismeretszerzés a legszorosabb kapcsolatban áll a készségfejlesztéssel, nevezetesen az éneklés és a zenehallgatás készségének fejlesztésével. Számos zenei ismeret csak kialakított készségként rögzíthető. Pl. az azonosságot, hasonlóságot, különbséget — kiváltképp énekes anyagban — készségszinten kell felismerniök a tanulóknak már az alsó tagozat osztályaiban is. (Pl. 1. ütemek egymással azonosak ritmus és dallamhangok tekintetében; 2. hasonló, mert a dallamhangok ugyan megegyezők, de a ritmus különbözik; 3. sem ritmikailag, sem dallamilag nincs egyezés. Ugyanez kiterjeszhető népdalsorok összehasonlítására.) Az egyes hangszerek hangszínének megkülönböztetése is csak a fokozatos és folyamatos gyakorlás során válik teljes biztonságossá, s automatizálódik készségszintre. A műzenei anyag java részét XX. századi magyar zene képezi: nagyjára népdalok két- vagy többszólamú énekes és hangszeres feldolgozásai (Kodály, Bárdos biniciumai, Kodály, Bartók kórusművei, Bartók, Weiner, Kodály hangszeres darabjai), önálló kisebb hangszeres művek, amelyek között akadnak karakter darabok is. Nem kell szerénynek lennünk nemzeti, s hazánkon messze túlmutató, egyetemes zenetörténeti jelentőségű értékes, kiemelkedő szerzőink méltatásában [13: 5].

Az alsó tagozatos tanulók életkori sajátosságaihoz alkalmazkodnak az illusztratív jellegű zeneművek (Prokofjev: Péter és a farkas, Saint-Saens: Az állatok farsangja). Az emberfigurák, emberi jellemek zenei ábrázolása lehetőségeit van hivatva bemutatni Mozart: Varázsfuvolájának néhány részlete.

A műzenei alkotások körébe tartoznak az alkalmi, a mozgalmi dalok és az indulók. Az alsó tagozatban jelentőségük az, hogy a tanulók a megfelelő zenei anyag elsajátításával tudjanak felkészülni ünnepi alkalmakra, s átérezzék, hogy az ünneplés is szebb és teljesebb énekléssel, muzsikálással.

A művészi tevékenység mind az esztétika mind a pszichológia felosztása szerint a befogadás, a reprodukálás és az alkotás gyakorlatában nyilvánul meg. Voltaképpen ezen tevékenységformák gyakorlása történik az ének-zene órákon is, az optimális nevelő-oktató hatások elérését figyelembe véve az arányok kialakításában. Eszerint nagyobb gyakorlati jelentősége van a reprodukciónak és a befogadásnak, de az alkotás (az improvizáció, az ismert elemekből relatíve újat alkotó) lehetőségének is helyt ad az ének- zene óra.

Alihoz, hogy bármiféle tevékenységet gazdaságosan folytassunk, szükséges annak automatizálása. Ezért bizonyos, a zenei tevékenységekben nem nélkülözhető vagy legalább is fontos automatizmusok kialakítására kell törekednünk. Ezen automatizmusok a zenei

készségek.

Az ének-zene tanításában központi helyet foglal el az éneklési készség, az éneklés helyes szokásainak kialakítása. Az alsó tagozatban különösen fontos megalapozni az éneklés helyes fiziológiai funkcióit (lélegzés, hangképzés, artikuláció), hogy a hangadó szerv akaratlagos működtetése mindig a zenei kifejezés szolgálatában állhasson. Törekedni kell az osztály hangterjedelmének bővítésére, az egységes szép hangzásra, a tisztá intonációra, a dinamikai különbségek iránti érzékenységre a hangképzésben. Az éneklés kollektív tevékenység, ezért különösen fontos az egységes hangindítás, az egységes hangképzés, s a zenei lüktetés mindenkori figyelembevétele, ami szervezetté teszi az éneklést.

Már az alsó tagozatban is fontos a magyar népdalok zeneileg művészi kidolgozása, hogy a hangzásformálás és a közösségi előadás tegye meggyőzővé és elhithetővé a tanulók számára a népdal nekik szóló személyes és esztétikai értékét.

A kétszólamú művek vagy gyakorlatok megszólaltatása különösképpen fejleszti a figyelemmegosztás képességét (tisztá intonáció, ritmikai szerveződés, megszólalás a megfelelő időben és a megfelelő hangmagasságban, dinamika, több szólamú tiszta és jó hangzás kialakítása stb.) az éneklő társ(ak)hoz történő igazodásban.

Ritmusjátékokba, egyszerűbb ritmusképletek, osztinátók megszólaltatásába aktívan bevonhatók a tanulók, kihasználva mozgásigényüket, s azt a készségüket, hogy különösen szívesen oldanak meg olyan feladatokat, amelyek ügyességüket, figyelmüket teszik próbára. Így aktív részesei lesznek a zenei folyamatnak, különösen akkor, ha kihasználják a játékos lehetőségeket is [13: 6].

A zenei írás és olvasás készségének fejlesztése nem célja, hanem eszköze az iskolai ének-zene tanításnak. Eszköz annak a célnak az elérésében, hogy a tanulók tudatosabban énekeljenek és tudatosabban hallgassanak zenét, s néhány megbízható zenei alapismeretet szerezzenek. A zenei írás és olvasás egyaránt a zenei tér-idő koordinátarendszerben való jobb tájékozódást szolgálja. Ez a tevékenység a folyamatszerű zenei „egészet” a rendkívül tudatos elemzés segítségével jól elkülöníthető, egyébként megragadható idői és magassági összetevőire bontja. Az írás-olvasás során elemzett zenei egész újbóli egészévé tétele, szintetizálása már magasabb rendű készségeket tételez fel ebben a tevékenységben.

A tantervi követelmények fokozatossága jó lehetőséget biztosít ahhoz, hogy előzetesen elsajátított megfelelő mennyiségű zenei anyagból (gyermek és népdalokból) el lehessen vonni a kívánt ritmus- és dalami elemeket. „A hang jel” és „jel-hang” kapcsolatok megszilárdítását játékos elemekkel átszőtt gyakorlással lehet elérni.

Nagy szerep jut ebben a kézjelek, a betűkotta, a kottakirakó alkalmazásának, illetve az

olvasógyakorlatoknak. Ki kell alakítani az idői és magassági relációk világában a biztonságos aktív tájékozódás készségét.

Az írás-olvasás az ének-zene órán mindig a zene szolgálatába álljon. Az írás-olvasás feladatainak nehézségi fokát úgy válasszuk meg, hogy az osztály nagy része sikeresen tudja megoldani azokat.

A zenehallgatás során az ember-műalkotás kapcsolatban a befogadás mozzanata az uralkodó. Ez a tevékenységforma kevésbé látványos, mint a reprodukció vagy az alkotás-improvizálás, sőt meglehetősen nehéz nyomon követni vagy ellenőrizni a zenehallgató aktivitását. Ez viszont nem jelenti azt, hogy a zenei tevékenységnek a zenehallgatás nem lehetne aktív formája. A tudat *belső* aktivitását igényli. A zenehallgatási tevékenység megszerzésének nehézsége éppen a belső tudati tevékenység aktivizálásának helyes megtervezésében áll. Ez pedig a nevelő feladata. A zenei anyag ismeretében a figyelem irányításának, egyben a zenei hallás fejlesztésének gazdag sokfélesége közül lehet válogatni. A különböző zenei összetevők egymással való összehasonlítása lehetővé teszi azok azonosságának, hasonlóságának, különbözőségének felismertetését, egyben az auditív képalkotást, ill. auditív képzetek kialakítását. [13: 8].

Az alkotó tevékenység gyakorlására az improvizációban, a zenei rögtönzésben nyílik mód. Ha rámutatunk a nyelv és zene bizonyos szinten érvényesülő rokonságára, s ehhez kötetlen, játékos helyzetet teremtünk, a rendelkezésre álló tudatosított hangkészlettel és szintén adott ritmuskornbi- nációk birtokában a tanulók zenei fantáziájának gazdagságát, színességét bontakoztathatjuk ki. (Kérdés-felelet játékok, szöveg, „megzenésítése”, adott ritmushoz dallam kialakítása stb. mint módszerek segítenek a zenei fantázia mozgósításában.)

A különböző zenei — reprodukáló, befogadó és alkotó - tevékenységek jellegüknek megfelelően külső és belső aktivitásra készítetik a tanulókat. Az alsó tagozatban, különösen az első két osztályban inkább a külső aktivitás dominál. Már csak azért is, mert a zenei tevékenység — biztosítva a folyamatos átmenetet az óvodából az iskolai kötöttebb foglalkozások felé — nagyobb arányokban játékkal egybekötött. Az énekes játékokat felváltja majd a zenei absztrakciós feladatok játékos megoldása. Ezek viszont olyan intellektuális működések tételnek fel, amelyek megkívánják a tudat belső aktivitását is. A külső és belső aktivitás arányait fokozatosan át kell alakítani a belső aktivitás javára, nem mellőzve a kitalálás, a felfedezés játékos, sokszor versenyszerű lehetőségeinek kihasználását. A zene képszerűsége, folyamatszerűsége, dinamikája, s közvetlen érzelmi hatása pedig a képi asszociációk felébresztésének sokaságával, a felszabadult kollektív éneklés és zenehallgatás

kockázatmentességének örömeivel mozgósítja a tanulók személyiségét. A zenei tevékenység során fejlődnek a zenei képességek, biztosabbá válik a zenei emlékezet, szabadabbá a zenei képzelet, kialakul a gondolkodásnak egy sajátos zenei formája, növekszik a zene iránti emocionális érzékenység. Az éneklés olyan fiziológiai funkciókat igényel, amelyek a mellkas térfogatának növelése, a helyes lélegzési funkciók kialakítása, a vér fokozottabb oxigénellátása stb. irányában hatnak. így érvényesül a zenei tevékenységekben rejlő fizikailag és szellemileg aktivizáló frissítő hatás.

Az ének-zenei oktató-nevelő munka nem korlátozódik csupán az énekzene órára. Érdeklődést kelt a zene tanórán kívüli aktív művelése iránt is (pl. az *Éneklő Raj* mozgalom). Már az alsó tagozatban hangszertanulásra ösztönzi a feltűnő tehetségű tanulókat. Ha arra mód és lehetőség van, élő hangszerbemutatókkal ébreszt kedvet a zenetanuláshoz. Zenei műsorokat ajánl a rádióból és tv-ből. Ha van rá lehetőség, opera-és hangverseny-látogatást szervez, hogy felébressze az érdeklődést a zenehallgatás iránt [13: 9].

Az ének-zene tanításának anyaga, a készségfejlesztés folyamata és módszerei, a nevelő személyisége együttesen formálják a tanulók helyes zenei értékítéletét, ízlését. A zenei műalkotások, a jó hangulatú órák, és a kollektív zenei tevékenységek növelik az emocionális érzékenységet, a tanuló találkozik a katarzisz élményével, amely egész személyiségére kihat. A tanító munkája már az általános iskolai alsó tagozatban igyekezzen olyan viszonyt kialakítani a gyermek és a zene között, hogy megérezze a gyermek azt, hogy a zene — esztétikum, etikum — ismeretforrás, erőforrás, élményforrás — a mindennapi élet lételeme.

2. Az első osztály ének- zene tanterve a kárpátaljai magyar iskolák alsó osztályai részére

1. osztály (heti 1 óra, évi 35 óra)

Célok és feladatok: a tanulók érdeklődésének felkeltése a gyermekdalok és játékdalok iránt, élményszerzés;

- a szép, tiszta egyéni és közös éneklésre való törekvés, ízlésformálás;
- a ritmuskészség és a belső hallás fejlesztése;
- a zenei anyanyelv és a zenei készségek megalapozása;
- a zeneirodalom szemelvényeinek, a külvilág zajainak, az állatokhangjainak megismerése, hallásfejlesztés, zenei élményhez juttatás.

Zenei anyagok: Mondókák, gyermekdalok, gyermekjátékdalok, népdalok, alkalmi dalok, rövid zenei szemelvények a zeneirodalomból, környezetünk zajai — a tanulók korának és befogadóképességének megfelelően.

Zenei tevékenységek: A dalok játékaiknak eljátszása, dallamhangok kézjelzése, dallamhangok kirakása korongokkal, dalszövegek megjelenítése mozgással, ritmusmotívumok kirakása pálcikákkal, rajzos tevékenység [7: 4].

Az óvodában elsajátított mondókák, gyermekjátékdalok, egyenletes mozgások (lépések,óraketyegés, hintázás, munkamozdulatok) felelevenítése.

Tananyag: *gyermekdalok*: Zsipp, zsupp...; Koszorú, koszorú; Csigabiga told ki; Szólj, síp, szólj; Hinta, palinta; Húzz, húzz, Katica!; Hajlik a meggyfa; Én kis kertem...; Ég a gyertya ég; Csíp,csíp, csóka; Bújj,bújj zöld ág!; Gólya, gólya, gilice; Gyertek lányok ligetre; Itt a köcsög; Éliás, Tóbiás; Aki nem lép egyszerre; Hold, hold, fényes lánc; Fehér liliom szál; Recse, recse, pogácsa; Erdő mellett; Csön-csön, gyűrű; Iveren, kerem, kása; Hová mégy te kis nyulacska?; Kék selyemkendő; Esik az eső; Kis kacsa fürdik...; Igllice, szívem; Körtéfa, körtéfa; Kis kece lányom;

Alkalmi dalok: Hull a pelyhes; Kirje, kirje; Kis karácsony; Fényes napsugár; Orgona ága; Ой хто, хто миколая любить; Новорічна; Мама;

Követelmény: Tudjon az osztály 15-18 dalt (játékkal, mozgással) egységes hangszínnel, pontos tempóban, ritmusban énekelni [7: 5].

Zenei ismeretek és készségfejlesztés: az egyenletes lüktetés állandó gyakorlása;

- a mondókák, dalok ritmusának elemzése, megszólaltatása;
- a negyed értékű hang (tá), a nvolcadpár (ti-ti) és a negyedértékű szünet megismerése, hangoztatása;
- a kétnegyedes (kettes) ütem, az ütemjelző, az ütemvonal, a záróvonal, az ismétlőjel fogalma, jelentése;
- a szó-lá-mi-dó dallamhangok neve, kézjele, éneklése, elhelyezkedése a vonalrendszeren;
- magas és mély hangok megkülönböztetése;
- ritmusjelek írása;
- ritmushangszerek megismerése, felhasználása;
- dallamrajz, ritmusrajz készítése adott dallam-, illetve ritmusmotívumhoz;
- betűkotta ismerete és használata;
- a vonalköz szomszédja a vonal, a vonal szomszédja a vonalköz meghatározások megtanítása.

Táncos, játékos mozgásra nevelés: A táncos, játékos mozgásra nevelés elősegíti a ritmus és dallamérzékelést, lehetővé teszi a tanuló számára, hogy megfigyelje a zene tempóját, dinamikáját, hangulatát, jellegét. Megtanul jobban odafigyelni a zenére, miközben játékos mozgásai, egyszerű lépései koordináltabbá válnak.

Ezek a mozgások a játékdaloknál, a ritmusgyakorlatoknál és a zenehallgatásnál is alkalmazhatók: ritmusjátékok karral, lábbal; egyenletes lüktetés, ütemhangsúly; játékos, táncos motívumok: egyenletes járás, menetelés, futás, szökkenő, egv-kétlé- péses csárdás, sétáló forgás párban, egyedül; a helyes testtartás gyakorlása.

A diplomadolgozat célja, hogy felkutassam azokat a magyar népdalokat, amelyek szerepelnek a tantervben, melyet Fring Erzsébet szerkesztett a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák részére. A dalok felkutatása során azt figyeltem meg, hogy milyen gyakorisággal fordulnak elő őszi népszokásokról szóló népdalok. Ennek tükrében az 1. osztály tantervében a gyermekdalok szerepelnek többségben, amelyek játékra sarkalják a gyerekeket. A tanterv további részében nincs nagy hangsúly fektetve az alkalmi dalocskákra. Ezekben a vallási ünnepek, párválasztó népdalok és anyák napi énekek találhatók. Megállapítottam, hogy őszi népszokásokról nem szólnak a dalok. Ebben a korszakban a gyerekek még a játékos dalocskák iránt érdeklődnek és szívesen mozgással töltik idejüket. Már- már megjelennek a szövegekben az őszi gyümölcsök, mint például a meggy, körte vagy a kert gondozás. De még ekkor nincs említve az őszi hagyományainak szépségei. A következő dalocskában megtalálható a meggyfa, amely a gyümölcs szüretelésére sarkallja éneklőjét.

Hajlik a meggyfa

Hajlik a meggyfa, nagy az árnyéka.

Benne forog kis menyecske,

Aki szeretsz kapd be [14: 60]!

Az alsó korosztály legfontosabb tevékenysége a tanulás mellett a játék. Ezért fontos hogy minden alkalmat megragadjon a pedagógus, hogy játszva tanítson vagy pihentesse a gyerekeket. Az ének órák megfelelőek ezekhez az alkalmakhoz, mert minden népdalnak van játékleírása is. Ilyen a többek között a *Hajlik a meggyfa* című népdalocska. A párválasztó körjátékokhoz tartozik, melynek lényege a párválasztás, melyben kifejezésre jutnak az érzelmek is. A játékosok többnyire azt választják párnak, akihez érzelmi kapcsolat fűzi őket, pl. barátság, testvér. A párválasztó játékok régebben lányok játékaik voltak, fiúk nem álltak be ezekbe a játékokban [9:116].

Ezt a tényt magam is igazolom, hogy a gyerekek csak a hozzájuk legközelebb állót választják párnak. Az órákon játszott körjátékok játszása közben, gyakran kell a tanulókat figyelmeztetni, hogy azokat a gyerekeket is válasszák, akik esetleg nem szimpatikus számukra vagy velük ritkán játszanak. Továbbá az a tény, hogy régebben a lányok játéka volt a párválasztó játékok és a fiúk kimaradtak belőle az is változott, mivel örömmel tapasztalom, hogy a fiúk szívesen állnak kört és énekelik a dalokat és választanak párokat maguknak.

A *Hajlik a meggyfa* játékot tetszőleges számú játékos játszhatja. Egy tanuló a kör közepén áll, a többiek kört alkotva egymás kezét fogva körbejárnak és énekelnek. Amikor az „akit szeret kapd be” sorhoz érnek, megállnak és a kör közepén álló játékos párt választ magának. Az ének tovább folytatódik az „ezt szeretem, ezt kedvelem” sorokkal, miközben a pár megforgatja egymást.

A Tiszaásványi Általános Iskola alsó tagozatos tanulói is szívesen játsszák ezt a játékot a többi mellet, melye játszanak. A játékot ugyanilyen formában ismerik a gyerekek is.

Népi játékokról lévén szó szerint fontos, hogy régióink, szülőfalunk játékeit tanítsuk meg gyermekeinknek. Vállalva akár azt is, hogy írásos források hiányában mi magunk járunk utána, hogy az idősebb falubeliek mely játékokat ismerik és hogyan játszották azt gyermekkorukban.

A gyerekek a játékot is utánzással tanulják. Tehát akkor leszünk eredményesek, ha mi magunk is beállunk közé játszani. A gyerekek nem fogják megszeretni azt a játékot, amit a tanító maga sem szívesen játszik. A legegyszerűbb módja a tanításnak, ha mi mutatjuk meg a tanulóknak, hogy mit kell tenni és egyszerű közlésekkel ismertetjük a játék következő lépését. A játékhoz tartozó éneket játék közben érdemes tanítani. Ebben az esetben is fontos, hogy a pedagógus előbb egyedül énekelje, aztán a gyerekekkel közösen megtanulják a dalt. Felétlenül figyeljünk arra, hosszú és unalmas magyarázatokat a játékhoz ne fűzzünk.

Amennyiben úgy döntöttünk, hogy közönség előtt is bemutatjuk a játékokat, figyeljünk arra, miben adják elő azt a gyerekek. Tartsuk szem előtt, hogy kárpátaljai magyarságnak – a nagydobronyi viseletet leszámítva – nem őrződtek meg látványos népviseletei. Ne öltöztessük más tájegységek viseleteibe. Ebben az esetben is érvényes a kevesebb több elve. Vászonból vagy egyszerű karton anyagból készítsünk egyszínű vagy tarka szoknyát, fehér inget, esetleg kötényruhát, amit más alkalmakkor is használni tudnak [9:101].

Továbbá a körtefáról énekelhetnek a kis elsősök, amelyben nincs szó szüretről, inkább a táncra hívja a gyerekeket és játékra. A játék lényege, hogy a kör közepén két gyerek kézen fogva táncol, majd a dal végén más párral cserélnek helyet.

Körtefa

Körtefa, körtefa,

Körösi, kerepesi körtefa.

Váraszi gazda, gyöngyösi tánc,

Könnyűjáró kis menyecske, dob szerda [6: 45].

Az éneket úgy is megtanítjuk a gyerekeknek, hogy a „váraszi” szó helyett „ásványi” szót használunk és ezen sokszor elmosolyodnak a gyerekek.

Az első osztályos tanterv játékos, a tanulók kedvence minden megtanult dallam.

3. A második osztály ének-zene tanterve és értékelése

2. osztály (heti 1 óra, évi 35 óra)

Célok és feladatok: az első osztályban elkezdett alapozó munka folytatása;

- a zenei anyag iránti érdeklődés felkeltése;
- a zenei ismeretanyag folyamatos és tudatos megismerése és fokozatos elsajátítása;
- a tanulók beilleszkedése az osztályközösségbe zenei aktivitások segítségével, személyiségformálás;
- az értékes zene iránti vonzalom kialakítása és ennek művelése.

Zenei anyag: Gyermekdalok, népdalok, alkalmi dalok, ukrán és más népek dalai, zenehallgatási szemelvények. [7: 7].

Zenei tevékenység: A dalok tanításakor ügyeljünk az éneklés helyes szokásainak a kialakítására és betartására. Céltudatos hangképző munkával, helyes artikulációval fokozatosan szélesítsük a tanulók hangterjedelmét. A megtanult dalok énekelhetők dalsokor formájában, de hatékonyan alkalmazhatók különféle feladatok elvégzésére is: dalokat felismerni a ritmusáról, dallammotívumáról, betűkottájáról; jól haladó osztállyal lehet emlékezetből írni a tanult dal ritmusát vagy dallamát is.

Tananyag: *gyermekdalok, népdalok*: Ti csak esztek, isztok; Beregszászi szőlőhegyen; Méz, méz, méz; Cifra palota; A part alatt; Este van már nyolc óra; Elvesztettem zsebkendőmet; Túrót ettem; Sírjunk, ríjunk; Ess, eső, ess!; Egyél libám...; Hatan vannak; Kele, kele fűzfa; Ostoring, ostoring; Egyszer egy királyfi; Kinyílt a rózsa; Tüzet viszek; Új vár, fényes vár; Harcsa van a vízbe'; Hej, vára, vára; Pásztorok, keljünk fel...; Még azt mondják; A hajnali harangszónak; Ujlesztendő, vígságszerző; Virágos kenderem; Virágéknál ég a világ; Ma van húsvét napja; Egy aranyat leltem; Anyám, édesanyám; Mi van ma...; Дударик; Ой минуло вже зима; Нова радість стала; Щебетала пташечка; Веселі чобітки.

a) *alkalmi dalok*: Itt a farsang;

Kodály Z — Weöres S.: Mély erdőn

Járdányi P. — Szőnyi Z.: Hervad már a lombnak;

Balázs A. — Náday K.: Fűzzünk, fűzzünk;

Sülé F. — Weöres S.: Fűzzünk lombot szép fűzérbe;

Adám J. — Gazdag E.: Hull a hó, hull a hó;

Kodály Z. — Weöres S.: Fut, szalad a Pejkó;

Adám J. — Szabó L.: Háp, háp, háp;

Kodály Z. — Weöres S.: Jön a kocsi;

Járdányi P. — Weöres S.: Sándor napján;

К. Мяскова — Г. Бойко: Зимонька;

В. Верменич — М. Сингаївський: Вишиванка;

Ю. Михайленько: Пісня про матусю;

Követelmény: Tudja az osztály énekelni a dalokat játékkal, mozgással, egységes hangszínnel, pontos ritmusban, helyes artikulációval.

Zenei ismeretek és készségfejlesztés:

- az egyenletes lüktetés, a ritmososztinátók állandó gyakorlása;
- a fél értékű hangjegy, a fél értékű hangjegy szünetének megismerése, olvasása és írása;
- a hangjegyírás gyakorlása; [7: 8].
- a re és az alsó Iá dallamhangok neve, kézjele, elhelyezése a vonalrendszeren;
- azonosságok, hasonlóságok és különbségek megfigyelése és észrevétele adott dallamokban, motívumokban;
- lassú-gyors tempó felismerése;
- halk-hangos dinamikai különbségek felismerése;
- a betűkotta éneklése;
- ritmusdiktálás;
- kettes ütemek alkotása, leírása;
- ritmus- és dallammotívumok megszólaltatása, éneklése emlékezetből.

Ismerje a tanuló a feltüntetett ritmus és dalmi elemek mindegyikét, helyesen írja a hangjegyeket, tudjon egyszerű betűkottát énekelni, írni, tudja a megtanult dalok részleteit bújtatva (belső éneklés) is előadni. A tanult ritmuselemeket tudja diktálás után írni, olvasni, megszólaltatni (kopogás, taps, ritmushangszerek).

Táncos, játékos mozgásra nevelés: Az első osztály követelményeit tovább tökéletesíteni és bővíteni a kövedező tananyaggal: lábujjhegyen járás, kéztartás (keresztbe, csípőre), a dalok játékaiknak eljátszása a megfelelő mozdulatokkal, táncos motívumok (csárdáslépések - szökkenő előre-hátra).

A 2. osztály tantervében szintén nagy hangsúly van fektetve a gyermekdalokra és az alkalmi dalokra. De az énekek között itt már helyet kap a szüreti hagyomány. A népdal címe „Beregszászi szőlőhegyen”. Ebben a dalban sem jelenik meg a szüret mint hagyomány. Csupán a címe tartalmazza a szőlő szót, de a szövege nem. A népdalok között szerepel a

virágos kenderem című népdal, amely a fonóban töltött estéket idézi fel. A fonó is egy régi szép hagyomány, amelyeket őszi és téli estéken rendeztek lányos házaknál.

A beregszászi szőlőhegyen két szál vessző

A beregszászi szőlőhegyen két szál vessző,

Szél fújja, fűjdogálja, harmat hajdogálja.

Hol a tyúknak a fia? Talán mind felkapdosta?

Csűr ide, csűr oda, kass ki bárány, kass oda [15:24].

A part alatt című népdal viszont a munkára, az aratásra hívja fel a kis diákok figyelmét. Az aratás célja a dal éneklése közben, hogy a gyerekeknek bemutassa, hogyan készül a kenyér. A népdal egy régi hagyomány bemutatását eleveníti fel. Hiszen a mai világban a gyerekek azt hiszik, hogy a kenyér csak pékségben készül és csak a boltban lehet beszerezni.

A part alatt

Magyar népdal

Moderato

A part a-latt, A part a-latt Három varjú kaszál, Három varjú kaszál.

<http://dalok.theisz.hu/?page=song&id=APartAlatt>

A part alatt, a part alatt

A part alatt, a part alatt,

Három varjú kaszál, három varjú kaszál.

Róka gyűjti, róka gyűjti,

Szúnyog kévét köti, szúnyog kévét köti [15:27].

Virágos kenderem

Virágos kenderem

Kiázott a tóba,

Ha haragszol babám,

Ne jöjj a fonóba [21: 18].

A népdalt Kodály Zoltán jegyezte Kászonújfaluban (Csík megye), Erdély.

A fonó többhónapos életét az ünnepek, jeles napok is befolyásolták. Katalin napig énekeltek, táncoltak, adventtől karácsonyig csendesebb időszak következett, majd farsang idején különféle dramatikus játékokat adtak elő.

4. A harmadik osztály ének-zene tanterve és értékelése

(heti 1 óra, évi 35 óra)

Célok és feladatok: az előző két évben elkezdett munka folytatása;

- a már megismert zenei tevékenységformákmagasabb szintre emelése;
- zenei készségek kialakítása és fejlesztése;
- zenei élményszerzés és ízlésformálás.

Zenei anyag: Gyermekjátékdalok, magyar népdalok, ukrán népdalok, más népek dalai, zenehallgatási szemelvények, tánclépések, táncok.

Zenei tevékenységek: A gyermekjátékdalokon, a népdalokon és más népek dalain keresztül a tanulók zenei megnyilvánulása tökéletesedik. Fontos szerepe van a kreativitásnak, a gyermeki alkotókészség és fantázia állandó fejlesztésének. Törekedni kell a hangterjedelem kiszélesítésére. Kánonok, egyszerű kétszólamú ének-gyakorlatok bevezetése.

Tananyag: *gyermekdalok, népdalok*. Láttál-e már valaha; Járok egyedül; Hajlik a meggyfa levele; Éva, szívem, Éva; Ettem szőlőt; Most viszik; Cickom, cickom; Ég a gyertya; Volt nekem egy kecském; Itt ül egy kis kosárba; Mondok egyet, Elemér barátom; Kis kertemben uborka; Három szabólegények; Csillag Boris; Elszaladt a kemence; Házasodik a tücsök; Készen áll már a híd; Hopp, Juliska; Szegény legény vagyok én; Szélről lejeljetelek.; Egy boszorka van; Házasodik a motolla; A fák mögött egy utca volt; All egy ifjú nyírfa; Pál, Kata, Péter, jó reggelt!; Itt a három, itt, itt; Tavaszi szél vizet áraszt; Kakukk, kakukk; Elment a madárka; Állj be, Berci, katonának; Le az utcán, le, le, le; Csipkefa bimbója; Két szál pünkösdrózsa; Hold, hold, fényes lánc; Zöld erdőben, zöld mezőben; De szeretnék páva lenni; Ág, ág, kicsi ág; Serkenj fel, kegyes nép; Én elmentem a vásárra; A Tisza, a Duna zavarodik; Elmentem a piacra; Udvarom, udvarom; A lovamnak hét határban párja nincs; Tarka szoknya; Уставай же, брате; Павочка ходить; Грицю, Грицю до роботи; Ягілочка; Соловечку, сватку, сватку; Ой, на горі жито; Ми маленькі дударі; [7: 10].

a) *alkalmi dalok*: Karácsonyi dalok: Jaj, de pompás fa; A kis Jézus aranyalma; Betlehem, Betlehem; Bicskei ének; Serkenj fel, kegyes nép;

Kodály Z.: Fut a kicsi kordé;

Kerényi GY: A faragószék nótája;

Kodály Z. — Weöres S.: Buba éneke;

Járdányi P.: Rózsa szirma harmatos

Követelmény: A dalok szép, tiszta átélt éneklése. Néhány könnyen szolmizálható dallamrészletet kottából tanítunk. A jól elsajátított dalokat ritmushangszerekkel kísérhetik a

tanulók. Éhben az évben megjelenik a kánon is (ritmus, dallam, dal).

Zenei ismeretek és készségfejlesztés:

- az előző osztályokban alkalmazott ritmuskíséretetek gyakorlása, újak kitalálása;
- a már korábban megismert ritmikai és dallami elemek felismerése, megszólaltatása;
- új dallamhangok: alsó szó, felső dó;
- szabályos hangjegyzírás állandó gyakorlása;
- a négynegyedes (négyes) ütem, az egész hangjegy és szünetének megismerése, hangoztatása, ritmusneve, írása;
- az önálló nyolcad hangjegy és szünetének megismerése, hangoztatása, írása;
- a szinkópa megismerése, hangoztatása, írása;
- a háromnegyedes (hármás) ütem fogalma, ütemezésének módja, jelölése;
- egyszerű ritmus és dallamkánonok megszólaltatása;
- kánonok éneklése (Egy boszorka van; Pál, Kata, Péter; Szélről legeljettek);
- zenei rejtvények;
- ritmusdiktálás vershez, mondókához, kitalált ritmusok leírása;
- egyszerű dallamírási feladatok a már megismert és begyakorolt dallamhangokkal;
- a rondójáték fogalma.
- A tanuló ismerje, helyesen hangoztassa, írja az új ritmuselemeket és dallamhangokat. Gyakorolja a lejegyzést, jól haladó osztállyal lehet zenei tollbamondást is íratni. Emlékezetből tudja felismerni a tanult dalokat ritmus- és dallammotívumaik alapján. Verseket, mondókákat ritmizál [7: 12].

Táncos, játékos mozgásra nevelés: Gyakoroljuk az előző osztályokban elsajátított anyagot, kiegészítve a következő tananyagrészekkel:

- különféle mozgásokkal érzékeltetni a tanult ritmusértékeket (egész hang, szinkópa, önálló nyolcad és szünete);
- a kétnegyedes és háromnegyedes ütemezés módja;
- a háromnegyedes ütem mozgásanyaga: mazurka, keringő, menüett;
- váltólépés, polka;
- táncos motívumok: kétlépéses csárdás;
- rögtönző, alkotó tevékenység.

A 3. osztály tantervét áttekintve szintén jellemző, hogy nincs nagy számban őszi népszokásról szóló népdal. A címe: „Hajlik a meggyfa”, „Ettem szőlőt”.

A „Hajlik a meggyfa” című népdalt a gyerekek ismerik az első osztályos tananyagból. Ott leírtam a játék menetét és szövegét.

Az „Ettem szőlőt” című népdal szövege utal a szüretre vagy egyéb őszi hagyomány őrzésre. Ugyanis a szüret idején lévő esküvőkre és szerelmek kialakulására lehet az éneklő figyelmes. Szintén a párválasztó játékok közé tartozik, ahol a tanulók kört alkotnak és a kör közepén lévő gyerek választ magának párt annál a résznél, ahol azt éneklük, hogy „hej rica, rica”, ekkor a pár forog a kör közepén. Az marad a körben akit választottak és ő mást kell, hogy válasszon a legközelebbi soroknál.

Ezt a játékot a tiszaaásványi gyerekek úgy is ismerik, hogy a lányok szembe állnak a fiúkkal és felelgetősen éneklük egymásnak. A fiúk éneklük „kihez ment a levele”, lányok válaszolják „Garzsó Pista kezébe”. Továbbá a végét közösen éneklük. De helyettesíthetik a lányok az osztályban lévő fiúk nevével is a feleletet és így érdekesebb számukra.

137. ETTEM SZŐLŐT, MOST ÉRIK

Et - tem szől - lőt, most é - rik, most é - rik, most é - rik,
 Vi - rág Er - zsit most ké - rik, most ké - rik, most ké - rik.

Ki - hō ment a le - ve - le? Gar - zó Pis - ta ke - zé - be,

Hej, ri - ca, ri - ca, ri - ca, hej Pis - ta te!

Ez a szőlő hegyen nőtt, hegyen nőtt, hegyen nőtt,
Nálam van a keszkenőd, keszkenőd, keszkenőd.
Én azt vissza nem adom Virág Erzsi, angyalom.
Hej, rica, rica, hej, Pista te! [16:38].

A második versszakot a fiúk éneklik a lányok csak az utolsó sort feleik vissza a legényeknek.

5. A negyedik osztály ének-zene tanterve és értékelése

(heti 1 óra, évi 35 óra)

Célok és feladatok: összefoglalni a tanulók zenei ismereteit;

- továbbfejleszteni a tanulók zenei alkotóképességét;
- az éneklési kultúra megalapozása;
- zenei élményszerzés (esztétikai, érzelmi, intellektuális);
- ízlésformálás;
- személyiségformálás.

Zenei anyag: Magyar népdalok, ukrán népdalok, a Kárpát-medence más népeinek dalai, alkalmi dalok, népszokásanyag dalai; zeneművek; zenei szemelvények.

Zenei tevékenység: A legfontosabb zenei tevékenység a daltanítás. A dalokat hallás után, kézzelről és betűkottáról tanítjuk. Figyeljünk a helyes éneklési szokások kialakítására, a légzés technikájára.

Tananyag: *népdalok*. Hej Dunáról; Csömörédi faluvégen; Egy kis malac; Esik az eső; Béreslegény; A juhásznak; Este jó, szürkül bé; Láttál-e már valaha; Ennek a gazdának; Sárga csikó; Ábécédé; Hej, Vargáné; Nézd meg, lányom; Hej, tulipán; Szép szakmári lányok; Csütörtökön virradóra; De szeretnék hajnalcsillag lenni; Új a csizmám; Három csillag van az égen; Huszárgyerek, huszárgyerek; Beültettem kiskertemet; Erdő mélyén; Ácintos, pácintos; Ой ходитъ сон; Забілів від снігу гай; Слава нашим господарям; Вийди, вийди; Іванку; Коломийка; Корольок; [7: 14].

a) *alkalmi dalok*: Ó, jöjj, ó, jöjj Üdvözítő; Bárcsak régen; A hajnali harangszónak; W.A.

Mozart: Utazás szánon;

K. Karow: Óra-kánon;

Kerényi Gy.: Faragószék nótája;

Erkel F. — Kölcsey F.: Himnusz;

М. Глінка: Не щєбєчи, соловєйку;

b) *jeles napok dalai*: Luca, Luca kitty-kotty; Hipp, hopp farsang; Szent Gerely doktornak; Kice, vice villó.

Követelmény: A tanuló tudja a dalokat átéléssel, pontos ritmusban, értelmes szövegkiejtéssel, megfelelő tempóban énekelni. Az elsajátított dalokat ritmushangszerrel kísérje. Tudjon az osztály kánont énekelni, jól haladó osztállyal két szólamban is lehet énekelni.

Zenei ismeretek és készségfejlesztés:

- a pontozott ritmusok megismerése, hangoztatása, írása;
- a zenei hangok megnevezése szolmizáló nevekkal, ábécés névvel;
- a fá és ti hangok;
- ismerős dalok részletei betűkottán, ezek felismerése;
- ismert dal ritmusának rendezése megfelelő ütembe;
- kétszólamú dallam- és ritmusgyakorlatok (ritmuskánon, dallamfelelgetős, ének és ritmus szólamcserével);
- hangkészlet, ütemmutató, sorszerkezet megállapítása;
- daltanulás kézjelről, betűkottáról, hangjegyről tanítói segítséggel;
- a nagy éles- nyújtott ritmus lüktetésének érzékeltetése, hangoztatása, írása;
- crescendo és diminuendo előadásmód;
- hiányzó ütemek, zenei elemek pótlása;
- dalrészletek olvasása és kottába írása.

A tanuló ismerje, helyesen hangoztassa, írja az új ritmuselemeket és dallamhangokat. A tanult dalokat ismerje fel ritmusmotívumok alapján. Tudja pótolni a hiányzó ütemeket. Ismerje fel az éles és a nyújtott ritmust, tudja hangoztatni, leírni. Képes legyen hangjegyről, betűkottáról és kézjelről is olvasni. A dalokat és gyakorlatokat dinamikai jelzések szerint tudja előadni.

Táncos, játékos mozgásra nevelés:

- kétlépéses csárdás több irányba;
- táncok: csárdás lassú és gyors, keringő, polka;
- rögtönzés, alkotó tevékenység [7: 15].

A 4. osztály tananyagát kutatva, arra lettem figyelmes, hogy egyáltalán nem szerepel szüretéről vagy őszi hangzó népdal. Itt az időjárás, foglalkozás kap nagyobb hangsúlyt. A 4. osztályban a tanulók több őszi hagyománnyal kapcsolatos népdalt kell, hogy ismerjen. Ezek lehetnek „*Gyéren vettem*”, az „*Érik a szőlő*”, „*Sárgul már, sárgul már*”, „*Ősszel érik babám*”, „*Lipem-lopom a szőlőt*”, „*Hull a dér*”. A magyar iskolákban sokszor eltérnek az

alsós tanárok a tantervtől, hiszen az ukrán tervet nem is tudnák teljesíteni. Azokban az ukrán, orosz, belorusz, moldáv népdalok és szerzői énekek vannak. Legtöbb alkalommal a magyarországi ének-zene tankönyveket veszik alapul a tanításhoz. Ezekben a magyar népdalok és szerzői énekek vannak többségben.

6. A zenei műfajok betanításának módszere alsó tagozaton

A dal betanításának módszerei közül a gyakorlatban a legelterjedtebb: ismétlés módszere (hallásból), vizuális módszer (a grafikus lejegyzés segítségével, kottából) és vegyes (hallásból tanulás részleges kottázás által). A tanító önállóan választja ki az új dal betanítására a módszert. Viszont a választás összefügg a zenedarab (mű) bonyolultságával, a tanító felkészültségének mértékével, a foglalkozás céljával. Ezenkívül nem kell elfelejteni, hogy a választott dalbetanítási módszertől függetlenül létezik a gyakorlatban:

- felkészülés a befogadásra,
- elsődleges befogadás,
- elemzés,
- betanítás,
- jellegzetes tartalomnak megfelelően a kifejező előadásmód csiszolása.

Minden fejlődési szakaszban (sorrendjük szabadon választott) meghatározott feladatok és ezeknek megfelelő módszerek alkalmazhatók. Felkészülés a dal befogadására, azaz a tanuló kész meghallgatni a dalt, az érdeklődést a tanító által feltett kérdés, feladat kelti fel; a zeneszerzőről vagy költőről rövid beszéd hangzik el. Az elbeszélés módszerét kihasználva céltudatosan fel lehet készíteni a tanulót a mű meghallgatására. Ennek a szakasznak legfontosabb feladata – a tanuló érdeklődésének felkeltése a dal által és hangulati felkészítése a befogadásra. Pecserszka E.P. a következőképpen ajánlja felkészíteni a tanulókat a dal befogadására: „Miután kifejezően elolvasta a szavakat, a tanító beszél a mű tartalmáról, hangulatáról, felajánlja a gyerekeknek jellemezni a megfelelő zenét, amely képzeletükben megszületett.” [8: 3].

Az atmoszféra megteremtéséhez az új énekdarab átéléséhez nagyban hozzájárul a művészi bemutatás, amelyet a tanító valósít meg technikai eszköz segítségével (különösen akkor, ha a dal kétszólamú) vagy jóval előre felkészült tanulók teszik azt. A dalt teljes terjedelmében kell bemutatni, hogy a tanulók megértsék tartalmát, jellegét. A dal elemzését általában a tanító végzi párbeszéd formájában. Az elemzés legfontosabb aspektusai:

- a) érzelmi tartalom,
- b) a művészi ábrázolás zenei kifejező és előadói eszközei,

c) a forma és tartalom kölcsönös viszonya.

Általában a beszélgetés tartalma függ az óra oktató-nevelő feladatától, viszont bármilyen körülmények között is történik, nagyon fontos felhívni a figyelmet a dal művészi ábrázolásának eszközeire. A bevezető beszéd fejleszti az iskolások zenei gondolkodását. Érzelem telinek és rövidnek kell lennie, hogy ne vegye el a gyerekek kedvét a mű megtanulásától.

A betanítás jellege függ az óra konkrét témájától, a dal sajátos tulajdonságaitól, az osztály zenei és előadói fejlettségének színvonalától. A munka ezen szakaszában nem szabad elfelejteni, hogy a mű bemutatása olyan tempóban történik, amelyet a jellege követel, a betanítás viszont valamivel lassúbb tempóban történik. Ez lehetőséget teremt arra, hogy a gyerekek figyelme koncentrálódjon a dallam tiszta intonációjára, a minőségi hangalkotásra. Az óra szerkezetétől függően a dalbetanítás különböző módon történhet. Így a sok versszakkal rendelkező dalnak egyes tanítók először csak a refrénjét tanítják meg: a tanító énekel, a gyerekek pedig csak a refrént énekelik. Így a tanulók észrevétlenül megjegyzik a melódiát, részben a szöveget, és aztán hamarabb tanulják meg a teljes dalt, figyelembe véve a kiválasztott módszer elsajátításának:

- ha az éneket vizuális módszerrel tanítjuk, akkor elemezzük és az első frázis ritmikai rajzát reprodukáljuk, szolmizálunk, szolfedzsálunk és szavakat mondatunk alá;

- a hallás utáni daltanítás során frázisok hangzanak el vagy hangszeres kísérettel, vagy anélkül. Mikor az első frázist megtanulták, a tanító az első és második frázist egyszerre énekel, hogy létrehozza a kapcsolatot közöttük. Az összehasonlítás elvégzése céljából az egyező és ellentétes felfedeztetése fontos. Az ilyen összehasonlítás lehetőséget nyújt a melódia mozgásának megfigyelésére és ugyanakkor megkönnyíti a második frázis megtanulását. A második frázist (és elkövetkezők) ugyanígy, ilyen módszerrel tanítjuk. A második frázis megtanulása után a tanító felajánlja a tanulóknak az első és második frázis eléneklését egy egészként. A frázis, mondat és szavak megtanulását követően a tanulók az egész dalt (vagy versszak) éneklük [8: 5].

A vizuális vagy vegyes módszer szerinti daltanítás során Zelenecka I., Pecszerszka E., Hegyi J., Szabó G. a szemléltető használatát ajánlják, amelyen különböző színek jelzik a ritmikai és intonációs nehézségeit a frázis melódiájának. Ez élénkíti a kisiskolások figyelmét, és a munkájuk tudatosságát növeli, ha ábrázoltatjuk a tartalmat vagy összehasonlítást végzünk, olyat, ami elfogadható a gyerek számára, mivel ismerős jelenségekre épül, s könnyű elképzelni (világos, mint a nap; sötét, mint az éjszaka). A hang tulajdonságának ábrázolása a tanulók zenei műveltségének és intellektuális fejlettségének függvénye. Célszerű szimbolikus

ábrázolás alkalmazása a hangszínek: könnyű, átlátszó hang – kismadár, pillangó, hópehely, esőcsepp; nehéz hang – víziló, elefánt, medve stb. Ezek a fogások színesítik és érzelmileg felgyorsítják a betanulást, átalakítják azt művészi-ábrázoló folyamattá, melyben az érzelem és logika, tudatos és művészi egyesül. Eközben, mint az Orlova H., Alijev J., Rumer M., Grodzenszka N., Aprakszina O. megjegyedik, a dal művészi jellege válik fontossá, ami a vokális-technikai előadási módot alárendeli, hiszen az ének-zeneóra legfontosabb célja a tanulók esztétikai nevelése a zeneművészet eszközeivel.

A dalbetanítás befejező szakaszában a művészi alkotás tökéletesítésén kell munkálkodni. Ennek a szakasznak alapvető tartalma a mű interpretációja (a hangokkal saját viszonyunkat, értékrendünket, ábrázolásunkat fejezzük ki a zenében). A tanítónak tudnia kell, hogy a szöveg (költői és zenei) megtanulása, a mű elemzése, beszélgetés arról, a vokális-kórus éneklés készségének kialakítása – elsődleges feltétele a művészi előadásnak. Az érzelmi, intellektuális fejlődés, a tanulók erkölcsi nevelése a zenei-előadói tevékenység eszközeivel csak akkor valósulhat meg, ha ennek a pszichológiai tartalma művészi tevékenységgel telítődik. Figyelembe kell venni, hogy a dal éneklésének kifejező eszközét a tanulók már hallották a tanító előadásában (vagy technikai eszközökről), ám a gyerekek ebben a szakaszban még nem figyelnek kellőképpen. A fő figyelem a melódia megjegyzésére koncentrálódik, s a dal betanításának ebben a szakaszában a fő feladata: megtanítani az iskolásokat kifejezően énekelni, a tartalmát, a mű hangulatát tolmácsolni. Ehhez a tanulóknak el kell képzelniük, miről énekelnek, érezni a jellemét és jellegét, melyet egyszerűen, világosan, érzelem dúsan kell megmagyarázni. Miután a tanulók megértették a tartalmat és jellegét, következhet a kifejező művészi ábrázolás vokális előadása:

- az előadás minden fontos árnyalatának tolmácsolása: a hang minősége, jellege, a hangvitel módja, tempó, dinamika,

- megtanítani önmagát és az egész osztályt hallani – kritikusan hallgatni önmagát és más éneklését. Ehhez viszont elengedhetetlenül fontos ismerni legalább az alapvető szabályait a karéneklésnek,

- érteni a karmester mozdulatának jelentését, hiszen a tanító (karnagy) segít meghallani és pontosabban tolmácsolni a zeneművet. Az egyezményes jelek segítségével a tanító súghat és kijavíthatja a hibát. Például: felfelé mutatunk a kezünkkel, ha a kórus „ereszkedik”, oldalra tárnunk kezünket, ha a dinamikát fortéra kell változtatni; az ujjunkat az ajkunkra tenni, ha az éneket pianóra kell változtatni; egyenletes, oldalra mozgó kezek jelzik a dal legato jellegét stb.

A dal ismétlő előadása során a tanulók különböző feladatot kaphatnak: elénekelni, mint egy koncerten; úgy énekelni, mint édesanyáknak – szépen, kedvesen, eljátszva (játékdalok).

„Ha a dal jellege megengedi, nagyon hasznos mozgást alkalmazni zenére – taps, fejmozgás, testmozgás, tánclépések és a mai divatos ritmusos táncok elemei. Ezek élénkítik a gyerekeket, szabadabban érzik magukat éneklés közben.” [8: 7].

7. A tanító felkészülése az ének-zene órára

1. A tanító érdekességeket gyűjt a zeneszerzőről, a mű megírásának történetéről, megtanulja a szöveget, szómagyarázatot készít, alkotó elemeire bontja a művet.

2. Megtanulja az ének dallamát, megjegyzezi az előadás szempontjából nehéz helyeket. Külön megtanulja a zenekíséretet (ha van). Elemzi a zenei kifejező eszközöket a művészi előadásmóddhoz. Más művészeti ágazattal párhuzamot keres, melyek segítségével az iskolások megérthetik a mű tartalmát

3. Egyeztetni a módszertani aspektusokat:

- hogyan illeszkedik az ének az óra témájába,
- milyen oktatói, fejlesztő és nevelő feladatot old meg segítségével,
- milyen gyakorlatokat lehet alkalmazni a betanításba,
- milyen tevékenységi módok alkalmazhatóak az ének megtanítása érdekében: zeneelmélet, zenélés, mozgás, zenehallgatás, alkotó feladatok [8: 26].

4. Szemléltetőt, segédeszközt, illusztrációt készít az órához stb. Kidolgozza a dal betanításának tervét, kiválasztja a legcélravezetőbb módszert az elsajátításhoz.

5. Az ének-repertoár kiválasztásának követelményei:

- a) Az énekeknek meg kell felelniük a gyerekek korának, fiziológiai lehetőségeinek (tartalom, hangterjedelem, a zenei kifejezőeszközök)
- b) A tanítás didaktikai elveinek betartása (az ismerttől az ismeretlen felé, a könnyűtől a nehézhez)
- c) Különböző tartalmú dalok kiválasztása: népdalok, hazai és külföldi szerzők művei.

8. A kárpátaljai magyar iskolák alsó tagozatának népdalkincse

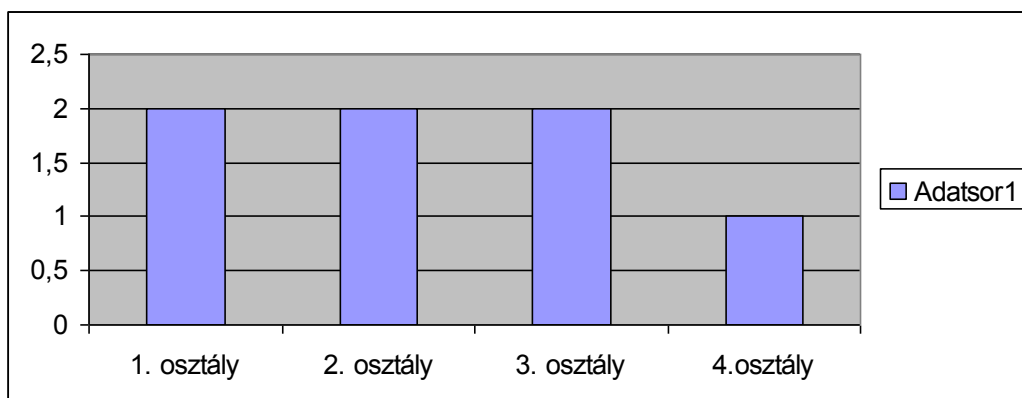
Kárpátalján a magyar tannyelvű iskolák számára 1945-től nem képeztek zenei nevelőket, oktatókat, ének-zene tanárokat. A gyerekek zenei nevelése az osztálytanítókra, tanítóknak alkalmazott tehetséges érettségizett fiatalokra hárult, akik a legnehezebb időkben vállalták ezt a feladatot az óvodákban és iskolákban.

Ne feledjük, nincsen zeneileg tehetségtelennek született gyermek. A problémákat mindig a környezet hatása, az óvoda, az iskola és a nevelési hiányosságai okozzák. Ha a gyermek hallja és értelemmel felfogja, érzelmileg átéli az édesanyja hangját, akkor a zenei hallása kitűnő. Ahol pedig a beszédhangok intonációja, zeneiessége már kevés, ott következik a dallam, az ének szépsége és kifejező ereje. Mert a beszéd és a dal egy s ugyanazon töről fakadó hangok és hangkapcsolatok folyamata [3: 5].

Olyan többenemzetiségű nyelvközösségben, mint Kárpátalja, ahol szinte községenként váltják egymást az egy nyelvet beszélők a más-más nyelvű lakossággal, az azonos nemzetiségű házasságkötések a vegyes házasságokkal, sok problémát jelent a gyermekek anyanyelvi beszédképességének kialakulása, majd az iskoláztatás. Ennek a megoldásában is segítséget nyújthat a pedagógusoknak a gyermekdal és a népdal.

Énekórán a magyar népdalok, mondókák, énekes játékok megismerésére és megszerettetésére adódik lehetőség. Nem a száraz dallam- és szövegtanítással érhető el igazán jó eredmény, hanem a dalok mögött rejlő tartalmat is meg kell világítani. Rajz- és technikaórán, bár erre a tantervben nincs lehetőség, a helyi népművészet elemeivel, hagyományos technikával készült tárgyak készítésével lehetne foglalkoznunk. De itt sem csak az esztétikusan kivitelezett végtermék a fontos, hanem a mögötte álló tartalom is. Ne idegenkedjen a tanár a település híres szövő- és hímző- asszonyait, fafaragóit, tojásfestőit meghívni egy-egy órára, hiszen az eredeti élmény alapján megszerzett tudás semmihez sem mérhető. S a faluközösség kiemelkedő specialistájának magyarázata nem „iskolaszagú” hiszen azok emlékek, s közülük való emberek mondják.

Az alsó osztály ének-zene tantervben fellelhető őszi népdalok aránya

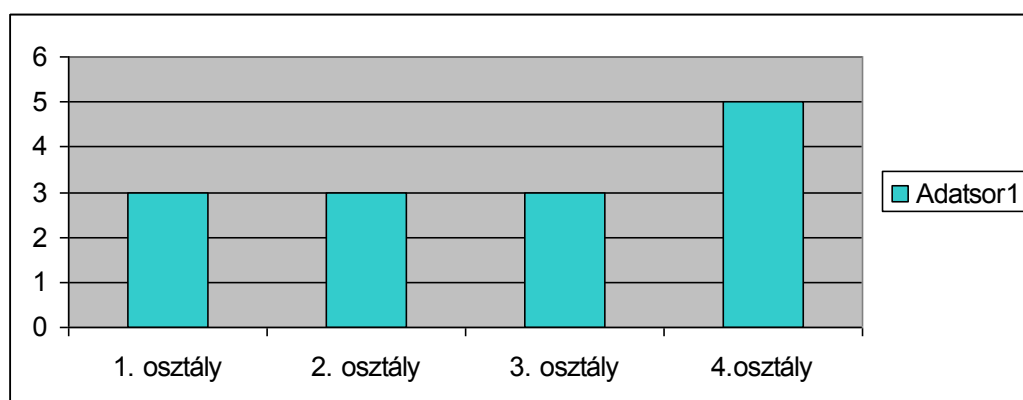
A diagram ábrázolja az osztályokban tanított őszi népdalok arányát. Összegezve a látottakat az 1. és 2. osztály tananyagában egyformán fordul elő az énekek száma, amely 2 népdal, ezek a „Hajlik a meggyfa” és a „Körtefa, körtefa” című népdal. A második

osztályban szintén megismerkedhetnek a kisiskolások őszi szokásokról szóló népdalokkal. Ezek „Beregszászi szőlőhegyen” és a „Virágos kenderem” című népdal. A 3. osztályban is két őszi hagyományra, szokásra utaló népdalt találtam, amely megegyezik az elsős és másodikos osztály arányával. A 4. osztály ének-zene tanterve, amely a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák alsó tagozata számára készült nem tartalmaz őszi szokásokról szóló népdalt, de az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által kiadott tantervben a 4. osztály tananyagában van magyar népdal, amely a szüretéről szól. Ez „Érik a szőlő” című ének. Ezeket az énekeket, őszi hagyományokat a Tiszaásványi Általános Iskola alsó osztályos tanulói minden évben gyakorolják. Ugyanis már rendszerességgel rendezi meg az iskola az „Őszi vásár” terménykiállítást. Itt minden osztály kiállítja az őszi termését valamely kompozícióban. A továbbiakban a tanulók egy kis szerepléssel készülnek a tanárok segítségével, ahol megjelenítik szerepükkel az őszi legszebb és legrégebbi hagyományait. Van itt tengerihántás, szőlőszüret, tréfás beszólások. Elhangzanak szebbnél szebb szüreti versek és énekek. Az énekek közül a leggyakrabban hallható az „Érik a szőlő”, „Sárgul már, sárgul már”, „Ősszel érik babám”, „Lipem-lopom a szőlőt”, „Hull a dér”. Ezeknek a népdaloknak helye van az oktatásban és az ének-zene órákon.

Ezzel a tisztaásványi gyermekek minden évben felelevenítik a régi idők egyik legszebb szokásait. Hiszen az óvodás és a kisiskolás gyermekek zenei nevelésében a legfontosabb szerepet a magyar néphagyomány jelenti. Egyrészt azért, mert a népi játék- és a gyermekdalok nagy része tökéletesen alkalmazkodik a gyermekek adottságaihoz, másrészt mind nemzeti hovatartozásuk, mind zenei anyanyelvük gyökereit ezek alapozzák meg. A népi játékok hozzájárulnak az éneklés megszerettetéséhez, valamint segítik a gyerekek szociális és szellemi fejlődését [19: 10].

Ha figyelembe veszem a diplomadolgozatomban felsorolt népdalokat, melyek az őszi népszokásokról és hagyományokról szólnak, akkor a diagrammán a következő arányok láthatóak.

Az alsó osztály ének-zene tantervbe ajánlott őszi népdalok aránya

A diagram bemutatja az első négy osztályban tanítható népdalok arányát. Melyben az első osztály népdaljai a következők: *Hajlik a meggyfa, Körtefa, körtefa, Lipem, lopom a szőlőt.*

A második osztály népdaljai: *Beregszászi szőlőhegyen, A part alatt, Sárgul már.*

A harmadik osztály népdaljai: *Hajlik a meggyfa, Ettem szőlőt, Hull a dér.*

A negyedik osztály népdaljai: *Ősszel érik babám, Megérett, megérett, Érik a szőlő, Az ásványi legények, Gyéren vettem.*

A két diagrammát összehasonlítva az ajánlott népdalokkal magasabb arányú a második grafikon.

A Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesületet 2011-ben kárpátaljai magyar értelmiségiek egy csoportja alapította (hivatalos ukrainai bejegyzése 2012. január 10.), és célja a Lakiteleki Népfőiskola Alapítvány céljaival összhangban a közösségépítés és az ismeretek minél szélesebb körű terjesztése az ősszmagyarság, ezen belül a kárpátaljai magyarság körében a nemzeti identitás megőrzése érdekében. Jelenlegi felmérésük között szerepel a hagyományok őrzése, kutatása Kárpátalján, melyből a felmérések után kiderülhetnek, olyan hagyományörző népdalok, amelyeket szívesen oktatnánk, mi magyar településen oktató pedagógusok.

Az ének-zene órákon, fontosnak tartom, hogy minél több kárpátaljai népdalt lehessen oktatni a kisiskolásoknak, köztük az őszi szokásokról és hagyományokról szóló népdalokat is.

Összegzés

A diplomadolgozatom célja az volt, hogy áttekintsem az alsó osztály ének-zene tantervét és felleljem bennük az őszi hagyományokat. A kutatásom alapjául Fring Erzsébet tantervét vettem, amely a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák részére íródott, melyet ebben a tanévben adtak ki és az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által kiadott tantervet. További céljaim közt szerepelt, hogy a foglalkozásomra való tekintettel szeretném mélyebben tanulmányozni a népdalok eredetét, üzenetét. Ezek az információk nagy segítségemre lesznek az évek folyamán, mivel az egyik kedvenc tantárgyam az ének-zene. Szeretem, ahogy a tanulók érdeklődéssel hallgatják a bemutatott dalocskát és nagyon kíváncsiak az eredetére, történelmére és a népdalokhoz kapcsolódó játékok eljátszását is nagyon kedvelik. Ezzel felkelthető a figyelmük a népi hagyományok fontosságára.

Az dolgozat írásának céljai között szerepelt, hogy megismerhessem a magyar népdalok üzenetét, ezáltal szokásait, amelyek minden iskolai esemény során színre kerülnek, mint a szüret, a fonás, a hántás, ünnepek és egyéb események. A dalok felkutatása során azt figyelem meg, hogy milyen gyakorisággal fordulnak elő őszi népszokásokról, hagyományokról szóló népdalok. Ennek tükrében az 1-4 osztály ének-zene tantervében a gyermekdalok szerepelnek többségben, amelyek játékokra szólítják a kisiskolásokat.

A dolgozat második fejezetében leírtam mi az a folkór, mely a nép tudását jelenti, ide értve a szájhagyomány útján terjedő népköltészeti alkotásokat éppúgy, mint a különféle hiedelmeket, szokásokat, zenét, táncot is. Itt említést tettem a gyermekfolklórról is, ami nem más, mint a gyermekek által ismert vagy számukra alkotott folklórjelenségek összessége. Azokat a különféle eredetű és rendeltetésű hagyományokat értjük rajta, amelyek a kiskorúak körében élnek.

Munkám harmadik fejezetében, kifejtettem, hogy mi az a népdal és a népdalkutatás történetéről is írtam. Itt kifejtettem, hogy a népdal a 18. századik nyúlik vissza. Foglalkoztam többek közt Erdélyi János munkásságával, aki rangos kutatója volt a népköltészetnek. Bartók Béla és Kodály Zoltán munkássága is megjelenik diplomadolgozatomban.

A negyedik fejezetben a népi hagyományokról írtam. Itt többek között említést teszek, hogy mi az a hagyomány, melyről megtudhattam, hogy a hagyományoknak életünkben fontos szerepe van. Szüleinktől, nagyszüleinktől, környezetünktől olyan értékeket kapunk, amelyek megőrzése, továbbadása mindannyiunk feladata. Lehetnek ezek családi értékek, hagyományok, de vonatkozhatnak egy nagyobb közösségre, egy településre, vagy akár egy egész nemzetiségre is. Ebben részben olvashat az olvasó még a népszokásokról és a jeles napokról szeptembertől decemberig. Érdekes szokásokat és hagyományokat tanultam meg,

melyből a legjobban a tengerihántás és a tollfosztás tetszett meg. Nagyon sajnálom, hogy gyermekeim és jó magam sem élhettem át ezeket a hagyományokat az őszi hideg estéken.

Az utolsó fejezetben áttekintettem Fring Erzsébet által kiadott ének-zene tantervet és az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által kibocsátott ének-zene programot. A vizsgálat során megtudtam, hogy nincs nagy hangsúly fektetve az őszi hagyományokra, szokásokra. A tantervben kis számban szerepelnek szüreti népdalok. Jellemzőbb a párválasztó, karácsonyi, tavaszi, anyák napi és tanévzáró népdalok és szerzői énekek. Ennek bemutatására diagrammát is készítettem, amely tisztán megmutatta a kutatásom alapján, hogy mennyi őszi hagyományról szóló népdal van a gyerekek számára. Sajnos a kutatásom végeredménye, hogy kevés őszi népdal van a tantervben.

A hipotézisem megdőlt, hiszen a tananyag alapján nincs megfelelő hangsúly fektetve az őszi hagyományokra, szokásokra a népdalok által. A tanulók nem kapnak az ének-zene órákon elég információt a szüretről, a fonóról és a tengeri hántásról az énekek által.

Amennyiben van lehetőségem a gyerekeknek megtanítani őszi népdalokat, igyekszem a régi, nagymamáinkról fennmaradt népdalokat ismertetni a kis alsósokkal. Melyek felidéznek a régről fennmaradt szokásokat és hagyományokat. Továbbiakban is törekedni szeretnék arra, hogy az ének-zene órákon és egyéb tanórákon említést tegyek a fennmaradt szokásokra és hagyományra, melyek visszatükrözik az adott társadalom értékrendjét. Fontosnak tartom, hogy a múltunk mindig jelen legyen a jelenünkben, mert a gyerekeknek mi vagyunk a múlt és a hagyomány. A mi tapasztalatunkra, tudásunkra fognak építeni, ezért fontos, hogy megfelelő erkölcsi és esztétikai példát mutassunk nekik. Összegezve a gyerekeknek van a legnagyobb mértékben formálható értékrendjük.

Резюме

Мета дипломної роботи переглянути програму з музичного мистецтва та знайти в них осінні традиції. Предметом мого дослідження була програма Фрінг Ержебета, яка була написана для угорських шкіл, якого було видано цього року Міністерством освіти та науки України. Головну роль відіграло і те, що працюючи вчителем початкових класів бажаю поглибити свої знання про джерела народних пісень. Ці знання будуть мені при допомозі під час роботи. Цей предмет є одним із моїх улюблених. Люблю, що учні з цікавістю спостерігають проспівану пісеньку, вони бажають знати джерело, історію народної пісні, та цікавлять їх ігри, в які можна гратися під час пісні. З цим можу пробудити в них цікавість до різних традицій.

Мета дипломної роботи, щоб змогла допомогти учням сприйняти народні пісні, ознайомити їх із різними звичаями, яких ми використовуємо у школі при різних виступах. При пошуках пісень я спостерігала, яка частота народних звичаїв, народних пісень. Я помітила, що у програмі з музичного мистецтва для 1-4 класів більше наголошуються дитячі пісні.

У другій частині роботи я визначила, що таке фольклор, що означає знання народу, сюди враховується народотворчість також, як віри, традиції, музики, танці. Тут згадала що дитячий фольклор не є іншим як узагальненні знання про фольклор. До цього відносяться всі ті звичаї з якими вони ознайомляться в дитинстві.

У третій частині роботи висвітлила значення народної пісні, та писала про дослідження народних пісень. Де описала, що народні пісні вживалися вже у 18. столітті. Займалося із працею Ердеї Яноша, хто є видатним дослідником народних пісень. Праці Бартока Бейли та Кодая Золтана теж мають місце у моїй роботі.

У четвертій частині писала про народні традиції. Характеризую, що таке традиція. Від батьків, дідусів та бабусь, в осереді отримуємо таку цінність, яку ми повинні утримати, та передати своєму наступному поколінню. Це можуть бути і сімейні скарби, стосуються різних спільнот, сіл, або на цілий нарід. У цій частині можна читати про народні традиції та про видатні дні від вересня до грудня. Цікаві звичаї та традиції вивчила, серед яких мені найкращим є традиція очистка кукурузи, перодряпання. Мені дуже прикро, що ні я, ні мої діти не були учасниками таких традицій у холодних осінніх вечорах.

У останній частині розглянула програму Фрінг Ержебети та програму видану Міністерством освіти та науки України. При аналізі я помітила, що не достатньо матеріалу про осінні традиції, звичаї. У програмі мала кількість пісень про збір

винограду. Характернішими є різдвяні, весняні, пісні на останній дзвінок. Я виготовила діаграму на цю тему, яка чітко показала скільки пісень про осінні народні звичаї. У висновках показано, що їх небагато.

У програмі не достатньо наголосу поставлено на звичаї, традиції за допомогою народних пісень.

Якщо буду мати змогу навчити дітям народні пісні, буду старатися вчити їм ті пісні, які ми отримали від бабусь. В них можливо знайти коріння старих традицій. Я буду прагнути, що на уроках музичного мистецтва, я говорила про традиції наших предків, щоб їх можна було висвітлити у цінності суспільства. Важаю важливим, що минуле завжди було присутнім у сьогоднішньому дні, бо дітям ми є і минуле, і традиція. Вони будувати будуть на наш досвід, за це важливо, щоб морально правильний тип показувати їм.

Felhasznált irodalom

1. Bacskai Béla: Lakodalmas népszokások Kárpátalján. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2008. 9 p.
2. Birinyi József - Hegedűs Tóth Zsuzsanna: „Mi ez a gyönyörű-zenehallgatóvá nevelés”. Eötvös Lóránt Tudományegyetem Kiadó, Budapest, 2011. 9 p.
3. Dr. Árpai István: Ének- Zene Módszertani segédkönyv. Intemix Kiadó, Ungvár- Budapest, 1995. 5 p.
4. Falvy Zoltán: Ezer esztendő Milleniumi Daloskönyv. Dinasztia Kiadó, Budapest, 2000. 90 p.
5. Fekete Erzsébet: Kender, kender, de szép tábla kender. Credo Alapítvány Intermix Kiadó, Ungvár, 2004. 36 p.
6. Fring Erzsébet: Énekeskönyv 1. osztály. Kálvin Nyomda, Beregszász, 2014. 45 p.
7. Fring Erzsébet: Ének - Zene Tanterv A Kárpátaljai Magyar Tanítási Nyelvű Iskolák Alsó Tagozata számára. Kálvin Nyomda, Beregszász, 2014. 35 p.
8. Hasznay Veronika: Dalbetanítás a magyar tannyelvű általános iskolák 1-4 osztálya számára. Ungvár, 2007. 5-25 p.
9. Hutterer Éva: Egy aranyat leltem. Népi gyermekjátékok Kárpátaljáról. Kiadja a Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2013. 101 p.
10. Hutterer Éva: Gyermekélet Ráton. Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2010. 111 p.
11. Istvánovits Márton: (szerk.) Magyar néprajz V. Népköltészet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 414-419 p.
12. Kósa László, Szemerényi Ágnes: Apáról fiúra. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1973. 233 p.
13. Laczó Zoltán, Szabó Helga: Az általános iskolai nevelés terve. Tankönyv Kiadó, Budapest, 1978. 9 p.
14. Lantos Rezsőné, Lukin Lászlóné: Ének - Zene 1. Nemzeti Tankönyv Kiadó, Budapest, 1993. 25 p.
15. Lantos Rezsőné, Lukin Lászlóné: Ének - Zene 2. Nemzeti Tankönyv Kiadó, Budapest, 1993. 14 p.
16. Lantos Rezsőné, Lukin Lászlóné: Ének - Zene 3. Nemzeti Tankönyv Kiadó, Budapest, 1993. 38 p.
17. Manga János: Magyar népdalok, népi hangszerek. Corvina Kiadó, Budapest, 1969. 7-35 p.
18. Pécsi Géza: Kulcs a Muzsikához. Kulcs a Muzsikához Alapítvány, Pécs, 1999. 351-377 p.

19. Sapson Borbála: Játék a zenével. Kiadja a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt, Budapest, 2012. 64-70 p.
20. Szomjas - Schiffer György: Népdalaink a magyar történelemben. Tankönyv Kiadó, Budapest, 1984. 210 p.
21. Tegzes György: Ének - Zene 4. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1990. 11-18 p.
22. Voigt Vilmos: A magyar folklór. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 15-22 p.

Elektronikus forrás:

23. Kész Margit: A hagyományörzés lehetőségei az oktatásban. Közoktatás, 2005/1.
<http://www.karpatszemele.uz.ua/pedpszih/pp051002.htm>
24. Liszka József: A folklór, és ami mögötte van. 2008, <http://folkradio.hu/hir/3161>
25. Nemzeti Erőforrás Minisztériuma: Ünnepeink, 2010.
<http://lepjunk.hozzaferes.hu/index.php/unnepunk/306-szeptember-szent-mihaly-hava>
26. Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium.
<http://napmadar.hu/utravalogondolatok/honapok/november-szent-andras-hava/>
27. Népdalaink A-tól Z-ig: <http://www.nepzene2.eoldal.hu/cikkek/nepdalok/nepdalaink-a-tol--z-ig--sok-sok-kottaval.html>

